https://www.doi.org/10.31918/twejer.1924.10

e-ISSN (2617-0752) p-ISSN (2617-0744)

ڕەهەندی میتۆنیمییانە لە ڕێزمانی کوردیدا

د. کاروان عومەر قادر
بەشی کوردی/ زانکۆی سلێمانی
Karwanomer79@gmail.com

نالی ئەدهەم غەریب
بەشی کوردی/ زانکۆی هەڵەبجە
nali.gharib@uoh.edu.iq

پوختە:

قوتابخـانەی زانسـتی زمـانی درکپێکـردن وەک یەکێـک لە قوتابخـانە زمـانەوانییە نوێیەکـان، چەنـدین سـەرنج و گریمـانەی تـایبەت بە زمـان لە ڕوانـگەی ئەو هـێڵە گشـتییانەی، کە تـانوپۆی قوتابخانەکەیـان کێشـاوە، دەخاتەڕوو. بەگشتی قوتابخانەکە دابەشی دوو بەش دەبێتک کە ئەوانیش: ڕێزمـانی درکپێکـردن و سـیمانتیکی درکپێکـردنن. هەرکـام لەم لقـانەش بە سـەرنجێکی درکپێکراوەوە لە زمـان و سـەرجەم نـاوەڕۆکە پێکهێنەرەکـانی دەڕوانـن. لەسـەر ئەم بنەمـایە تـوێژینەوەکە دەکەوێـتە لایەنـی ڕێزمـانی درکپێکـردنەوە و ویسـتراوە، کە ڕێزمـانی کـوردی لە ڕوانـگەی ئەم لـقەی قوتابخـانەکەوە بخـرێتە ژێـر سـەرنج و شـرۆڤەوە. ئەم تـوێژینەوەیەش هەوڵێکە بۆ خستنەڕوو و سـەلماندنی سـەرنجی درکپێکراوانە لە ڕێزمـانی کوردیـدا و بـۆ ئەمەش یەکێـک لە سـتراتیژەکانی ئاخـاوتن، کە مێتـۆنیمییە بەکـارهێنراوە. بەو واتـایەی، کە درکپێکردنـی ئـاخێوەران لە پەیوەنـدی بە مێتـۆنیمییەوە لە ڕوانـگە ڕێزمـانی درکپێکردنـی دەربڕاوەکانـدا چ ڕۆڵ و بەشداربوویەکی هەیە.

وشە کلیلییەکان: ڕێزمانی درکپێکردن، مێتۆنیمی، مێتۆنیمیی داڕێژراو، مێتۆنیمیی لێکدراو، مێتۆنیمیی ڕستەیی.

ڕەهەندی میتۆنیمییانە لە ڕێزمانی کوردیدا

پێشەکی:

ناونیشانی ئەم تویژینەوەیە بۆ (ڕەهەندی میتۆنیمییانە لە ڕێزمانی کوردیدا)، تەرخانکراوە. کە بەشێوەیەکی گشتی ڕێزمان بە هەردوو ئاستەکەیەوە (مۆرفۆلۆژی، سینتاکس) لە ڕوانگەیەکی درکپێکراوی میتۆنیمییانەوە، دەبێت بە سنووری ئەم تویژینەوەیە. لێکدانەوەی ڕێزمانی کوردی لە ڕوانگەی قوتابخانەیەکی سەردەمیانەی هاوچەرخەوە سەرەکیترین هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم ناونیشان و تویژینەوەیەبوو. بەجۆرێک لە جۆرەکان ویستراوە وەڵامی ئەو پرسیارە بدرێتەوە، کە ئایا گۆشەنیگای درکپێکراو لە ڕێزمانی کوردیدا، تا چەند گوزارشت لە ئاست و پلەی درکپێکراوی ئاخێوەرانی کورد دەکات؟

بەشەکانی تویژینەوەکە:

جگە لە پێشەکی و ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان و پوختەی تویژینەوەکە بە زمانەکانی عەرەبی و ئینگلیزی، بۆ ئەوەی سەرنجێکی ورد و دیاریکراوانە دەربارەی ڕێزمانی درکپێکردن بەگشتی و هەرکام لە مۆرفۆلۆژی و سینتاکس بە دیاریکراوی لە سەرنجە میتۆنیمییەکانەوە بخرێنەڕوو، تویژینەوەکە کراوە بە دوو بەشەوە و بەم جۆرە پۆلێنکراوە:

١) بەشی یەکەم/ دارشتەی میتۆنیمییانەی وشە:

جیاواز لە سەرنجە باوەکان دەربارەی ڕێزمان بە گشتی و ڕێزمانی هەر زمانێک بە تایبەتی، ڕێزمانی درکپێکردن "Cognitive Grammar"تەواوی ڕێزمانی زمانیش وەک توانستێکی دیکەی درکپێکراو لەلای مرۆڤ پێشنیازدەکات و سەرجەم کردە ڕێزمانییەکانیش لەم ڕەهەندەوە لێیاندەڕوانرێت.

لەم بەشـــەدا ویســـتراوە هەمـــوو ئەو بـــوارانەی، کە بە جۆرێـــک پەیوەنـــدییان بە لایەنـــی وشەســـازییانەی ڕێزمـــانی کـــوردییەوە هەیە، لە ڕەهەندێکی درکپێکراوانەی مێتۆنیمییانەوە بخرێنەڕوو. لەم پێناوەشدا، ئەم بەشە کراوە بە دوو پارەوە:

١/١) تەرخانکراوە بۆ "ڕۆڵی مێتۆنیمی لە فۆرمە داڕێژراوەکاندا"، کە زیـاتر جەخـت لەســەر لاگرەکـانی مۆرفۆلـۆژیی کـوردی کـراوەتەوە لە پەیوەندییان بە مێتۆنیمییەوە.

٢/١) تەرخـانە بـۆ "ڕۆڵـی مێتـۆنیمی لە فـۆرمە لێکدراوەکانـدا"، ڕۆڵ و ئامـــادەیی مێتـــۆنیمی لە پێکهـــاتە لێکـــدراوەکانی مۆرفۆلـــۆژیی کوردیـــدا خراوەتەڕوو.

٢) بەشی دووەم/ داڕشتەی مێتۆنیمییانەی ڕستە:

لەم بەشەدا ڕادە و پلە و بەشداریی ستراتیژیی مێتۆنیمی لە داڕشتەی ڕســـتەکانی زمـــانی کوردیـــدا خـــراوەتەڕوو. مێتـــۆنیمی چـــۆن تـــانوپۆی ڕستەکانی زمان دەچنێت و لەو ڕەهەندەشەوە"مێتۆنیمییانە" واتای گشتی و سەرتاپاگیر لە ڕستەکان هەڵدەهێنجرێن.

١) داڕشتەی مێتۆنیمییانەی وشە

زانســـتی زمـــانی درکپێکـــردن وەک دامەزراوەیەکـــی فـــراوان زمـــان پێشـــنیازدەکات، کە جیـــاواز نیـــیە لە زانینەکـــانی دیـــکەی مـــرۆڤ و دامەزراوەیەکـی تـایبەت و سـەربەخۆ نیـیە، بەڵکـو بارگـاوییە بە تەواوی بەرکەوتنەکانی دیکەی مرۆڤ و لەسەر ئەمان بونیاددەنرێت و دواتریش زمـان گوزارشـتیان لێدەکات. لەمپێناوەشـدا بەچەنـد گریمـانە و تیـۆرییەک زمـان و لایەنە پێکهێنەرەکـانی زمـان شـیدەکاتەوە، کە پەیوەسـتدارییەتی ڕاستەوخۆیان بەتەواوی ڕەهەندە ناوەکی و دەرەکییەکانی زمانەوە هەیە.

ئەم لقەی زانستی زمانی درکپێکردن (ڕێزمانی درکپێکردن)، لەلایەن (ڕۆنالّد لانگەکەر)ەوە خرایەڕوو و گەشەیپێدرا و تائێستاش سەرنج و تێڕوانینی تازەی لەم ڕووەوە لە چێوەی قوتابخانەکەدا دەخاتەڕوو. بەگشتی مەبەستی (لانگەکەر) لە ڕێزمانی درکپێکردندا خستنەڕووی یاسا و ڕێساکانی ڕێزمانێکی درکپێکراوە و پەیوەندیداری و نەپچڕاویی ئەم ڕێزمانەیە بە لایەنە گشتییەکانی دیکەی زانینی مرۆڤەوە. "زمان پەنا بۆ زۆرێک لە سیستەمە درکپێکردنە گشتییەکان و توانا ئاوەزییەکان دەبات و ناتوانرێت بەوردیی و دیاریکراویی لەوان جیابکرێتەوە"(Langacker, 2009:40). (یەکێک لە تیۆرییە بنەماییەکانی، کە زانستی زمانی درکپێکردن لەسەر دامەزراوە، (ڕێزمان سیستەمی بەچەمککردنە) پێشنیازدەکات. (بۆزانیاریی زیاتر دەربارەی ئەم تیۆرییە و تیۆرییەکانی دیکەی ئەم قوتابخانەیە، بڕوانە: (کاروان عومەر قادر: ٢٠١٢)). بۆ نموونە ڕێکخستنی یەکە و قاڵبی ڕێزمانیی یەکەکانی ڕستەیەک، لە ڕوانگەی چەندان لایەنی دیکەی درکپێکردنی مرۆڤەوە بونیاد دەنرێن. با سەرنج لە نموونەکانی(١) بدەین:

١) ا- باڵندەکە لەناو قەفەزەکەدایە. نموونەی بنچینەیی ڕستەی زمانی کوردی.

ب- قەفەزەکە باڵندەکەی تێدایە. یەکێک لە خواست و توانای هەڵهێنجانە جیاوازەکانی نموونەی(١-ا).

پ- * قەفەزەکە دەوری باڵندەکەی داوە. لەسەر بنەمای درکپێکردنێکی لاواز بونیاد نراوە، چونکە کاری قەفەز دەورەدانە.

ت- کۆترەکە لە ئاسماندایە.

ج- * ئاسمان بەدەوری کۆترەکەدایە.

ئاخێوەران لە ڕوانگەی بەهەند وەرگرتنی قەبارە و سروشتی هەرکام لە (ئاسمان) و (کۆتر)ەوە دەربڕینیان نەبووە، چونکە بونیادی ڕێزمانی پەیوەست دەبێتەوە بە زۆرێک لە لایەنە نازمانییەکانی دیکەش و لە ڕوانگەی ڕێزمانی درکپێکردنەوە، درکپێکردنێکی گشتی ڕۆڵی لە داڕشتن و بونیادنانە ڕێزمانییەکاندا دەبێت. کە یان ئەو درکپێکردنە هەیە و سەرئەنجام ڕستەکان واتا و ڕێزمان_دروستدەبن، یاخود هەر لە بنەڕەتەوە ئەو درکپێکردنە گشتییە نییە و وەک نموونەی (١-ج) ڕستەیەکی نالۆژیکی بەرهەمدێت. ئەوە درکپێکردنی ئاخێوەرانە (لەدەرەوەی تەواوی سیستەمی زمانی) بەهەرکام لە (قەفەز، باڵندە، کۆتر، ئاسمان) و داڕشتنی قاڵبی ڕستەکان و دیاریکردنی جێکەوتە و پێش و پاشی یەکە پێکهێنەرەکان، کە هەر ئەو درکپێکردنەشە ڕێگا بە ڕستەکانی (١-ا، ب، ت) دەدات و ڕێگا بە گۆڕانکارییەکانی لەجۆری (١-پ) و (١-ج) نادات و ڕستەکان بە نالۆژیکی دادەنرێن. ئەمەش لەڕوانگەی لەبەرچاوگرتنی تواناکانی بەشداربوانی ئاخاوتن، کە ڕۆڵی سەرەکییان هەبووە لە (ا)-دەرکردە زمانییەکانی نموونەی(١) و(ب)- شێواز و قاڵبی ڕێزمانیی ڕستەکان. ئەگەر سەرنج لە نموونەی(١-ا) بدەین، ئەوا لە دەرەوەی زانیارییە زمانییەکان، لۆژیکیبوونی ڕستەکە، لەسەر بنەمای گونجاویی توانای درکپێکردنی ئاخێوەران بونیادنراوە. لە کاتێکدا نموونەی (١-ب) زیاتر بەهۆی درکپێکردن بە گرنگی (قەفەز) وەک لە باڵندە بونیادنراوە. هەروەک چۆن لە (١-ت)شدا زیاتر گرنگی بە شوێنی (کۆترەکە) دراوە. بەڵام نالۆژیکیبوونی هەرکام لە (١-پ، ج) بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە لە دەرەوەی سیستەمە گشتییەکەی درکپێکردنی مرۆڤ پێکهێنراون.

بەم شێوەیە سیستەمی درکپێکردنی مرۆڤ تەنیا لە داڕشتنی هێماکان و بونیادە مێتۆنیمی و مێتافۆرییەکاندا قەتیس نابێت، بەڵکو تەواوی بونیادە ڕێزمانییەکانیش دەگەڕێتەوە بەسەرجەم پێکهێنەرە ناوەکییەکانی

ڕێزمانەکەشــەوە، کە دەشــێت لە بونیــادە ڕێزمانییەکانیشــدا (کە لەســەر بنەمــای سیســتەمێکی درکپێکــراو بونیــاد نــراون) یەکە و پێکهێــنەری درکپێکـراوی دیـکە (لە نمـوونەی مێتـۆنیمی و مێتـافۆڕ) هەبـن. بەڵام ئەو خاڵەی، کە تێیدا بەسەرنجێکی فراوانەوە لە مێتۆنیمی بڕوانرێت، گریمانەی هێنانە ئارای ڕێزمانێکە، کە بەتەواوی بە ڕێزمانی مێتۆنیمییانە بناسرێت. واتە ئەو قۆناغەی، کە ڕێزمان سروشتێکی مێتۆنیمییانەی لە بونیادەکەیدا پەیـڕەو کردبێـت. ئەمەش ڕاســتەوانە ســەلمێنەری ئەو گریمــانەیەیە، کە سیســتەمی ڕێزمــانیی، تەنیــا لە نــاوەڕۆکە زمــانی و ڕێزمانییەکــان پێکنەهــاتووە، بەڵکـو هۆهانـدەر"Motive"ی دیـکەی جیـا لە تـایبەتێتییە ڕێزمانییەکــان بەتەنیــا ڕۆڵیــان هەیە لە نەخشــاندن و بونیادنــانی قــاڵبە ڕێزمانییەکانـدا، کە جـۆن تـایلەر "John Taylor" بە (نوانـدنی درکپێکردن "Cognitive Representation/CR" ئاماژەیان پێدەدات. "یەکە ڕێزمانییەکانی ڕستەیەک زۆرێک لە دروستەی نواندنی درکپێکردن دیاریدەکەن، لەو کاتەیدا کە یەکە لێکسیکییەکان (فەرهەنگییەکان) پێکەوە زۆرینەی ناواخنی بونیادەکە دابیندەکەن"(Geeraerts 2006:69). بەم شێوەیە دەشێت ڕێزمانی درکپێکردن بەهۆی نواندنێکی درکپێکردن(CR)ی وەک مێتۆنیمییەوە بونیاد بنرێت (ڕێزمانەکە سروشتێکی مێتۆنیمییانەی هەبێـت) و لە دوایشــدا ڕێزمــانێکی مێتۆنیمییــانە، کە لەســەر بنەمــای تایبەتێتییەکـانی مێتـۆنیمی بێـت، لەڕوانـگەی شـرۆڤەکانی زانسـتی زمـانی درکپێکردنەوە هەم بۆ ڕێزمان و هەم بۆ مێتۆنیمیش دێتە ئاراوە.

زمان لە زانستی زمانی درکپێکردندا، دۆزەرەوە و ئافرێنەری واقیعە، نەک خودی واقیع، بەڵام لەسەر بنەما و تێکردەی تایبەتێتییە زمانییەکان و بەلەبەرچاوگرتنی پلە و سروشتی بەچەمککردنەکانی ئاخێوەر، کە لەکاتی ڕوانینێکـی فـراوان لە مێتـۆنیمی، تەواوی پێکهـاتەی زمـان بە کردەیەکـی مێتۆنیمییـانە لەقەڵەمـدەدرێن. بـۆ نمـوونە ئـاخێوەران فۆڕمەکـان لەپێنـاو ئاماژەدان بەچەمکەکان بەکاردەهێنن، کە لە گۆشـەنیگای مێتـۆنیمییەوە ئەم

کردەیە (بەکارهێنانی فۆڕمە زمانییەکان لەپێناو ئاماژەدان بەچەمکەکان) بە چەشنێکی مێتۆنیمی (فۆڕم بۆ چەمک) ناودەبرێن. بۆ نموونە بەکارهێنانی فۆڕمەکانی (دۆلار، دینار، درهەم...) (بۆ زانیاریی زیاتر سەبارەت بەخستنەڕووی فۆڕم و چەمکەکانی زمان لە ڕوانگە مێتۆنیمییەکەوە، بڕوانە: (Panther and Radden, 1999:24-26). بەو واتایەی، کاتێک فۆڕمێک بەکاردەهێنین، بۆ ئاماژەدانە بەشتێکی تر (وەستانی شتێک لەبری شتێکی تر، کە ئەمە بنەڕەتی سروشت و ناسینەوەی مێتۆنیمییە). بۆ نموونە، وشەی (مێز)، خودی (مێز)ی ڕاستەقینە نییە، بەڵکو بەچەمککردنیەتی لە فۆڕمی (مێز)دا لەهەموو ڕووە زمانییەکانی وەک (فۆنۆلۆژی، مۆڕفۆلۆژی، سینتاکس، ...) لە زماندا لەلایەن ئاخێوەرانەوە. لەو ڕوانگەیەوە، کە هەرکام لە فەرهەنگ و ڕێزمان لە پەیوەندییەکی بەردەوام و لێکنەپچڕاودان، ئەوا سروشتێکی درکپێکراو دەسەڵاتی بەسەر تەواوی ئاست و لایەنە پێکهێنەرەکانی هەرکامیاندا هەیە. بەو هۆیەوە، کە فەرهەنگ یەکە بەکارهێنراوەکان لە ناوەڕۆکی ئاخاوتنەکاندا دەگرێتەوە، کەواتە تەواوی پرۆسە و کردە ڕێزمانییەکان لەهەمان مەودای فەرهەنگیدا دەنوێنرێن. "هەموو جۆرەکانی پەیوەندییە فەرهەنگییە ڕاستەقینەکان لەنێوان یەکە فەرهەنگییەکانی هەر زمانێکدا دەستدەکەون". (Wanner, 1996:38). یەکە فەرهەنگییە بەکارهێنراوەکانی ئاخێوەرانیش لەهەر فۆڕمێکی بەکارهێناندابن (سادە، داڕێژراو و لێکدراو) لە سەرچاوەیەکی سەرەکییەوە (فەرهەنگ) هاتوون، بەتەواوی بەش و پێکهێنەرەکانیانەوە . "وشە پێکهێنان"Word Formation"یش یەکێکە لەو چەندان دیاردەیەی، کە لەژێر ئەم چەترەدایە" (Janda, 2011:360)، کە فەرهەنگە. پەیوەندییە ڕاستەقینەکانی نێوان یەکە فەرهەنگییەکانیش، پەیوەندییەکانی ڕەگ"Root" و پێکهێنەرەکانی دەگرێتەوە، کە وەک لاگرەکان دەناسێنرێن. بۆ نموونە پەیوەندیی (خواردن)ی بناغە بە /-ەوە/ی لاگرەوە وەک مۆڕفیمی بەردەوامی/دووبارە یان داڕشتن، کە ئەرکەکەیان ڕێزمانییە. لە کاتێکدا دوو یەکەی فەرهەنگین و هەرکام لە فەرهەنگ و ڕێزمانیش وەک

دوو پێکهـــاتەی لەیەکنەپچـــڕاو و بەردەوام لە پەیوەنـــدی و تەواوکاریـــدا دەخرێنەڕوو، کە وشەی (خواردنەوە) دادەڕێژن و وەک یەکەیەکی دیکەی فەرهەنگی ڕۆڵـدەگێڕێت و چوارچێـوەیەکی سـیمانتیکی لە کۆزانیـاری بـۆ (خواردنەوە) پێکدەهێنن.

بە لەبەرچاوگرتنی سروشتی ڕێزمانی هەر زمانێک، کە لە تەواوی پلە و ئاسـتەکانیدا لە ڕوانـگەی بەچەمککردنەکـانی ئـاخێوەرانی ئەو زمـانەوە پێکـدەهێنرێن، یاسـا ڕێزمانییەکـانیش لە داڕشـتنی وشـەدا لە ڕوانگەیەکـی درکپێکراوەوە دەخرێنەڕوو. بەو واتایەی، یاسـاکانی داڕشتنی وشـە لەهەر زمانێکـدا ڕەنگـدانەوەی پـلەی درکپێکـراوی ئـاخێوەرانە. ئەم ڕاسـتییەش لەچەنـد ڕوویەکەوە خۆیـدەنوێنێت: ا- جارێـک لە بونیادنـانی ڕسـتەکاندا دەخرێتەڕوو، ب- جارێکی تر لەپێکهاتە و سروشتی داڕشـتنی وشـەکاندا و لەهەردوو حاڵەتەکەشـدا (ڕێزمـان سیسـتەمی بەچەمککـردنە) دەسـەلمێنن. سەرەڕای ئەوەی، کە تەواوی پێکهاتەی زمـان وەک توانسـتێکی درکپێکراو پێشنیازدەکرێت. ئەوەی لێرەدا مەبەستە بخرێتەڕوو، ئامـادەبوون و ڕۆڵ و سروشـتی کـارکردنی مێتۆنیمییـانەی وشـە داڕشـتنە. بەواتـایەکی تـر، خسـتنەڕووی لایەنە مێتـۆنیمییەکەیە لە پرۆسـەی داڕشـتنی وشـەدا وەک لایەنێکی دیکەی پێکهێنەری ڕێزمـانی. چـونکە لە شـیکردنەوەکانی دیکەدا زیـاتر لەڕووە فەرهەنگییەکەوە پێکهاتە مێتۆنیمییەکـان ئاماژەیـان پێدەدرا، کەچـی لە ڕوویەکـی دیـکەوە گریمـانەی ئەوە دەکرێـت، کە "زنجیـرەی کۆپەیوەنـدییە مێتۆنیمییەکـان، کە ئینکـۆدکراون لە وشەداڕشـتندا، زیـاتر و فراوانترە لەوەی، کە لە فەرهەنگدا دۆزراوەتەوە/دەرکەوتووە" (Janda, 2011:372). سیستەمی ڕێزمانی لە زمانی کوردیدا بـۆ داڕشـتنی وشـە لە هەردوو ڕووی، ا- داڕێژراو (بەهـۆی لاگرەکـانەوە) و ب- لێکدان (بەهـۆی دوو پێکهـاتەی سـەربەخۆوە یـان دوو پێکهـاتەی سـەربەخۆ بەیـارمەتی ناوبەند و لاگرەکان) کاردەکات. (بۆ زانیاریی زیـاتر سـەبارەت بە یاسـاکان و پرۆسـە مۆرفۆلۆژییەکـانی وشەداڕشـتن لە ڕێزمـانی کوردیـدا بـڕوانە: ا-

ئەوڕەحمـانی حـاجی مـارف (١٩٧٧) و (١٩٧٩). ب- مـحەمەدی مەحـویی (٢٠١٠)). بەم شـێوەیە سـتراتیژە مێتـۆنیمییەکەش لە وشـە دارِشـتنەکاندا دابەشی سەر دووجۆر دەکرێت:

١- ڕۆڵی مێتۆنیمی لە فۆڕمە داڕێژراوەکاندا.

٢- ڕۆڵی مێتۆنیمی لە فۆڕمە لێکدراوەکاندا.

١/١) ڕۆڵی مێتۆنیمی لە فۆڕمە داڕێژراوەکاندا:

ئەوەی سەبارەت بەم جۆرەبێت، خۆی لە سروشتی پێکەوەهاتنی بەشـەکانی وشـە داڕێژراوەکانـدا بـۆ دارِشـتنی وشـەیەکی نـوێ دەبینێتەوە، کە بە بەشـەکانی (ڕەگ "Root") و (لاگرەکان"Affixes") دەناسرێن. لاگرەکان لە ڕێزمانی کوردیدا ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن لە دارِشتنی یەکەی فەرهەنگیی نوێدا. لە ڕوانینی ڕێزمانی درکپێکردندا و بەدیـاریکراویش مێتـۆنیمیی، لاگرەکـان لە کـاتی هاتنیـان لەگەڵ ڕەگەکانـدا سروشـت و کـارکردنێکی مێتۆنیمییـانە لە چوارچێـوە سـیمانتیکییەکەی وشـە داڕێـژراوەکەدا دەسـەپێنن. بەو واتـایەی لاگرەکان چوارچێوەیەکی سیمانتیکی بە ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە بـۆ وشـە داڕێـژراوەکە دروسـتدەکەن، کە جیـاوازە لە چوارچێـوە سـیمانتیکییەکەی وشـە بنەڕەتیـیەکە (ڕەگەکە). بەم شـێوەیە وشـە بنەڕەتییەکە وەک پرۆسـەیەکی بەردەوام ڕۆڵدەگێڕێت، بەڵام بەهـۆی سروشتی کارکردنی ڕێزمانی و سیمانتیکیی لاگرەکانەوە لە ڕێزمانی کوردیدا واتای تایبەت و دیاریکراو دەگەیەنن. "ڕەگ یان بنچینەکان، شـتەکان دەنـوێنن، لە کاتێکـدا پاشـگرەکان پەیوەنـدییە کاتییەکـان دەنوێنن". لێرەدا مەبەست لە نواندنی پەیوەندییە کاتییەکانە بەهـۆی لاگرەکـانەوە لە سروشـتێکی مێتۆنیمییـانەدا. بـۆ ڕوونکـردنەوەی ئەم

بیره، با سەرنج لە پاشگری وشەداڕێژی /-ەر/ بدەین لەنموونەکانی (٢)دا:

(2)ا- نووس+ەر نووسەر

ب- خوێن+ەر خوێنەر

پ- بێژ+ەر بێژەر

ت- بین+ەر بینەر

ج- لێکۆڵ+ەر لێکۆڵەر

لەنموونەکانی (٢)دا یاسای جێبەجێکراوی وشەداڕشتن بریتییە لە (بناغە+ەر). ئاشکرایە، کە بناغەکان هەرکامیان خاوەنی چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی تایبەت بەخۆیانن، پاشگری /-ەر/یش بەهۆی ڕۆڵی لە داڕشتنی وشەیەکی نوێدا، دەبێتە هۆی بەخشینی چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی تایبەت بە وشەداڕێژراوەکە. ئەگەر سەرنج لە نموونەی (٢-ا) بدەین، دەردەکەوێت، کە پاشگری وشەداڕێژی /-ەر/ لە مۆدێلێکی درکپێکراوی فراوانی وەک پرۆسەی (نووسین)دا، میتۆنیمییانە ئاماژە بە بەشێک لە مۆدێلەکە دەدات، کە کەسی بکەرە لە پرۆسەکە و مۆدێلەکەدا، کە (نووسین) وەک (شت/پرۆسەی بەردەوام) ڕۆڵیگێڕاوە، لە کاتێکدا /-ەر/ لەم پرۆسە بەردەوامەدا، تەنیا بەشێک لە پرۆسەکەی خستووەتەڕوو لە کاتێکی دیاریکراودا، چونکە پێشگری /پێ-/ لەناو هەمان پرۆسەدا و لە کاتێکی دیکەدا ئاماژە بە پێکهێنەرێکی دیکە (پێنووس) لەهەمان مۆدێل و پرۆسە (نووسین)دا دەکات. دەتوانرێت بەم پرۆسە داڕێژراوییە (کە لە ئاستە مۆرفۆلۆژییەکەدا ڕوویداوە) بە میتۆنیمیی (کردە بۆ کارا "Action for Agent") ناوببرێت، کە بەهۆیانەوە ئەم مۆرفێمە وشەداڕێژانە لینکێکی درکپێکردنانەی سروشتی بۆ کارای کردەیەک لە پرۆسەیەکدا بۆ

ئاخێوەران دابیندەکەن، تا لە مەبەستی هێنانەوەی مۆرفیمە مۆرفۆلۆژییەکە بگەن، کە ئەویش بەهۆی لاگری وشەدارێژی /-ەر/ەوەیە، کە لەناو چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی فراوانی کۆزانیاریدا، تەنیا مەبەست لە توانای ئەنجامدانی پرۆسەیەکە بەبێ ئاماژەدان بەلایەنەکانی دیکەی پێکهێنەری چوارچێوە سیمانتیکییەکە. لێرەدا و مێتۆنیمییانە ئێمە ئاماژە بە تاکێک دەکەین، کە هەندێک پەیوەندی دەیبەستێتەوە بە پرۆسەی (نووسین)ەوە. واتە بەهۆی /-ەر/ەوە ئاماژە بەچەند چالاکی و پەیوەندییەک دەکەین، کە کەسێک دەبەستێتەوە بە پرۆسەی (نووسین)ەوە. نەخشەکێشانی مۆدێلی درکپێکردنی (نووسین) و هەڵبژاردنی تەنیا کارای مۆدێلەکە بەهۆی لاگری /-ەر/ەوە (Selective Projection) لە هێلکاریی (١)دا دەخرێتەڕوو:

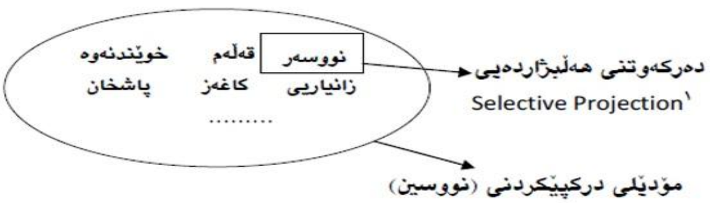

هێڵکاریی (١)

کارکردنی مێتۆنیمییانەی /-ەر/ لەناومۆدێلی درکپێکردنی (نووسین)دا

ئەوەی لەنموونەی (٢-ا)دا دەردەکەوێت، ئەوەیە، کە بەهۆی لاگری وشەدارێژی /-ەر/ەوە لەناو (مۆدێلی درکپێکراوی نموونەیی"م. د. ن") (نووسین)دا، تەنیا ئاماژە بە کارای مۆدێلەکە کراوە، بەبێ هێنانەوەی لایەنەکانی دیکەی پێکهێنەری مۆدێلەکە، کە هەموویان پێویستن لە پرۆسەی (نووسین)دا بۆ کەسی (نووسەر). بەکورتی لە مۆدێلی درکپێکردنی (نووسین)دا، لاگری /-ەر/ بە ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە، تیشکدەخاتەسەر تەنیا بەشێکی مۆدێلەکە . بەهەمانشێوە لە نموونەی (٢-

ب)دا، (خـوێنەر) لە پڕۆسـەی (خوێنـدن و خوێنـدنەوە)دا، دەرکەوتـووی هەڵبژاردەیـی کەسـی کـارایە بەهـۆی لاگـری /-ەر/ەوە. ئەمەش بەواتـای دیـاریکردنی کـارا بەهـۆی /-ەر/ی لاگـرەوە لەڕێـگەی پڕۆسـەیەکی کردارییەوە (خوێندن/خوێندنەوە)، X"دیاریدەکرێت بەهۆی پڕۆسەیەکی کردارییەوە"(Panther, Thornburg and Barcelona, 2009:101). بەم شێوەیە لە نموونەی (٢-ب)دا (خـوێنەر دیـاریکراوە [بەهـۆی/-ەر/ی لاگـری داڕشـتنەوە] لەنـاو پڕۆسـەیەکی کرداریـی وەک (خوێنـدن/خوێندنەوە))دا، کە وەک بەشی بناغە و بنەڕەت ڕۆڵدەگێڕێت و /-ەر/یش لە پەیوەندییەکەیـدا بە بنـاغەوە مێتۆنیمییـانە ئامـاژە بە یەکێـک لە پێکهێنەرەکـانی چوارچێـوە سـیمانتیکەکەی (خوێندن/خوێنـدنەوە) دەدات و گوزارشتە لە ئاماژەدان بە پێکهێنەرەکانی دیکەش بەبێ ئامادەبوونیان و بەهۆشییەوە درک بەواتا و ناوەڕۆکی سیمانتیکی (خوێنەر) دەکرێت.

هەرکـام لە نموونەکـانی (٢-پ، ت، ج)یـش، بەهـۆی پاشـگری /-ەر/ی وشەداڕێژەوە لەناو مۆدێلێکی درکپێکردن و پڕۆسەیەکی کرداریدا کەسێک دیاریدەکەن(X)، کە کەسێکە، دیاریکراوە، کە لە (٢-پ)دا (کەسی بێژەر)ە و لە (٢-ت)دا (کەسـێکە، کە دەبینێت)، هەروەهـا لە (٢-ج)دا، لەنـاو مۆدێـل و پڕۆسـەی لێکـۆڵینەوەدا، /-ەر/ مێتۆنیمییـانە ئامـاژە بە کـارای مۆدێـل و پڕۆسە کردارییەکە دەکات، کە هەرکـام لە (خوێندنەوە، ڕێبـاز، کەرەستەی لێکۆڵینەوە، سەرچاوە...هتد)ی لەخۆدەگرێت و بەهـۆی /-ەر/ی دیـاریکەری کـارای پڕۆسـەکەوە، پـوختەیەک بـۆ بنەمـا، کە پڕۆسـەی (لێکـۆڵینەوە)یە دیـاریکراوە. "لە بنچیـنەدا، هەر دەربڕاوێـک وەک پـوختەیەکی سـەپێنراو دیـاریکراوە لە بنەمـا چەمکییـانەکەی خۆیـدا"(Langacker 2000:45). کەواتە (لێکـۆڵەر) وەک پـوختەیەک بەهـۆی /-ەر/ەوە لەنـاو بنەمـا چەمکییـانەکەی خۆیـدا (لێکـۆڵینەوە) دیـاریکراوە. ئامـادەبوونی سـتراتیژە مێتۆنیمییەکە لەم نێوانەدا، خـۆی لەو کـردە و چالاکییـانەدا دەبینێتەوە، کە تاکێـک (لێکـۆڵەر) بە پڕۆسـەیەکەوە (لێکـۆڵینەوە)وە هەیەتـی و

بەهەموویانەوە چوارچێوەی سیمانتیکی بۆ پرۆسە (لێکۆڵینەوە) دادەڕێژن. دەتوانرێت چوارچێوەیەکی سیمانتیکی بۆ (لێکۆڵینەوە) لە خشتەی (١)دا بخرێتەڕوو:

لێکۆڵینەوە

پێویستیی	کەس	بابەت	کردە	کەرەستە
خوێندنەوە، حەز و خولیا، باگراوەند..	لێکۆڵەر	بۆنموونە (مێتۆنیمیی)	سەرنجدان و شیکردنەوە و بەراورد و هەڵهێنجان...	کتێب، پەڕە، پێنووس...

خشتەی (١) چوارچێوەی سیمانتیکیی (لێکۆڵینەوە)

بەکورتی بەهۆی هێنانەوەی /-ەر/ەوە ئاماژەیەکی مێتۆنیمییانە بەهەندێک ڕۆڵ و ئەرکی پەیوەندیدار بە واتای وشە بنەڕەتییەکەوە دەکرێت. بەو واتایەی، ئەو خاسیەت و کردە و چالاکییانە دەگرێتەوە، کە (لێکۆڵەر) بە (لێکۆڵینەوە)وە دەبەستێتەوە و تێگەیشتنیش لەنێوان ئاخێوەراندا لە درکپێکردن بەم لایەنە نادیارانەوە دێت، کە تێیدا پاشگرێکی وشەدارشتن، مێتۆنیمییانە ڕۆڵی هەیە لە بونیادنانە مۆرفۆلۆژییەکاندا. ئەمەش ڕاستەوخۆ بەکاربردنی میکانیزمێکی دیکەی درکپێکراوی زمانییانەیە (کە مێتۆنیمییە) لە بوارێکی دیکەی ڕێزمانی زماندا (کە مۆرفۆلۆژییە).

لە پرۆسەی وشەدارشتن و لە ڕێزمانی کوردیدا یاسای (ناو+انە)، ڕۆڵێکی فراوان لە دارشتنی یەکەی نوێدا دەگێڕێت و پاشگری /-انە/ش بەستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە، چوارچێوە سیمانتیکییەکان بۆ وشەدارێژراوەکانی دروستدەکات. با سەرنج لە نموونەکانی (٣)بدەین:

(٣) ا- منداڵ + انە منالانە، (ژنانە، پیاوانە، کەرانە...هتد).

ب- ڕۆژانە، هەفتانە، مانگانە، سالانە...

بە سەرنجدان لە نموونەکانی (٣-ا) دەبینرێت، کە/-انە/ لە (منالانە، ژنانە، پیاوانە، کەرانە)دا، لەبری کۆمەڵێک خاسیەت و سیفات هاتووە، کە لە (منال، ژن، پیاو، کەر)دا هەن و /-انە/ بەستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە لەبری ئەم خاسیەتانە هاتووە و بەهۆی واتای هەمانکاتییەوە، خاسیەتی دیاریکراو و مەبەست ڕووندەبێتەوە. کەواتە /-انە/ پاشگرێکی وشەدارێژە و بە سروشتێکی مێتۆنیمییانەوە لەسەر وشە داڕێژراوەکان خۆیدەسەپێنێت. لەم ڕوانگەیەوە، کە /-انە/ لەناو مۆدێلی درکپێکردن (چوارچێوەی سیمانتیکی)ی (منال، ژن، پیاو، کەر)دا، ئاماژە بەخاسیەتەکانی هەرکامیان دەدات، کەواتە سروشتێکی مێتۆنیمییانە لە پرۆسەکەدا پەیڕەوکراوە. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر و بەکاربردنی ڕۆژانەی /-انە/ لە ئاخاوتنەکاندا، با سەرنج لە نموونەکانی (٤) بدەین:

(٤) ا- ئیشێکی منالانەیە.

ب- هەڵوێستێکی پیاوانەی هەبوو بەرانبەرمان.

پ- ڕەفتارێکی کەرانەی نواند.

درکپێکردن بە وەستانی /-انە/ و هاتنی لەبری کۆمەڵێک خاسیەتی پەیوەست بەناوە بنچینەکانییەوە، کە دەچێتە سەریان، بۆ نموونە لە (٤-ا)دا (لەڕووی تەمەنەوە، بیرلێنەکردنەوە، سادە و ئاسان... هتد)ی (ئیشەکە) ئەو خاسیەتانەی تێدایە، کە لەگەڵ (مرۆڤێکی هەرزە)دا بگونجێت. گرتنەوەی هەموو ئەو واتایانە لەلایەن مۆرفیمێکی وشەدارێژی وەک /-انە/وە، بۆخۆی لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەوە هەڵقولاوە و هەر لەو ڕوانگەیەشەوە سەرنجی لێدەدرێت. هەر بەوشێوازە /-انە/ی (٤-ب)ش مێتۆنیمییانە ئاماژە بەهەندێک خاسیەت دەدات، کە بۆ وشەی بنەڕەتیی (پیاو) دەگەڕێنەوە لە (ئازایەتی و چاونەترسیی، ڕێزلێگرتن، بڕیاردان... هتد). ئەو کۆمەڵە خاسیەتەش، کە بۆ (کەر) دەگەڕێتەوە، لە کاتێکدا بمانەوێت مێتۆنیمییانە و بەهۆی پرۆسەیەکی مۆرفۆلۆژییەوە ئاماژەیان

پێبدەین، ئەوا بەزیادکردنی پاشگری /-انە/ بۆسەر ناوە بنەڕەتییەکە (کەر)، دەتوانێت لەبری تەواوی ئەو خاسیەتانەی سەرەوە بوەستێت. دەتوانرێت بەم جۆرەی وشەداڕشتن لەڕووە مێتۆنیمییەکەوە، بە مێتۆنیمی) بوون بۆ تایبەتمەندێتیی"Entity for Characteristic")ناوببرێت، کە هەرکام لە (منداڵ، ژن، پیاو، کەر) وەک بوون لە بنچینەدا، بەڵام بەهۆی پڕۆسەیەکی وشەداڕشتنەوە ئاماژە بە تایبەتمەندیی بوونەکان دەدرێت. ئەم پاشگرەی داڕشتنە بەهۆی پەیڕەوکردنی ستراتیژی مێتۆنیمییانەوە، توانیویەتی ئاماژە بەو خاسیەتانە بدات، کە لە ناوە بنچینەکاندا هەن. بەم شێوەیە ڕەگی وشەکان (منداڵ، ژن، پیاو، کەر)، چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی تایبەت بەخۆیان هەیە و ئاماژە بە شتی دیاریکراو دەدەن، بەڵام /-انە/ خاسیەتێک دەبەخشێت بە ڕەگەکان و پوختەی ڕەگی وشەکان دیاریدەکات و ڕوانینێکی دیاریکراو بەسەر وشە بنچینەییەکەدا دەسەپێنێت. کەواتە /-انە/ لە (منالانە، ژنانە، پیاوانە، کەرانە)ی نموونەکانی (٤)دا خزمەتدەکات بۆ ئاماژەدان بە یەکێک لە خاسیەتەکانی هەرکام لە (منداڵ، ژن، پیاو، کەر) وەک ڕەگ و /-انە/ش نیشاندەری چوارچێوەیەکە بۆ ڕەگەکان.

بەکورتی /-انە/ وەک پوختە و دیاریکەر ڕۆڵدەگێڕێت بۆ وشە بنچینەییەکان وەک بنەما، (شیکردنەوەی زیاتر لەم ڕووەوە دەبینرێتەوە لە: (Fatah, 2012:13-14). بەڵام ئەم ڕۆڵگێڕانەی لە ڕوانگەیەکی مێتۆنیمییانەوە جێبەجێدەکات. ئەمەش دەسەڵات و بەکاربردنی ستراتیژی مێتۆنیمییە لە پڕۆسە مۆرفۆلۆژییەکانی زماندا، کە لە کۆتاییدا و بە پەیڕەوکردنی هەمان ستراتیژی لە سینتاکسی زماندا دەبن بە پێکهێنەری ڕێزمانێکی مێتۆنیمییانە. بەهەمانشێوە نموونەکانی (٣-ب) بەهۆی کردەیەکی مۆرفۆلۆژییانەوە (وشەداڕشتن)، ئاماژە بەو خاسیەت و لایەنە پەیوەندیدارانە دەکات، کە بۆ ناوی بنچینە دەگەڕێنەوە. بۆنموونە /-انە/ لەسەر (ڕۆژانە) بۆ کۆمەڵێک لایەنی پەیوەندیدار بە (ڕۆژ)ەوە دەگەڕێتەوە، ن*ەک ئاماژەدانبێت بەخودی (ڕۆژ) وەک ماوەیەکی کاتی. دەتوانرێت ئەم

ڕۆڵە میتۆنیمییانەیەی /-انە/ لەسەر هەرکام لە نموونەکانی (٣-ب) بەجۆری میتۆنیمی (کات بۆ تایبەتمەندێتی Time for Characteristic") ناوببرێت. چونکە پرۆسە داڕێژراوییەکە هەرکام لە ناوە کاتییەکانی وەک (ڕۆژ، هەفتە، مانگ، ساڵ)ی لە ئاماژەدان بە کاتەوە گۆڕیوە بۆ ئاماژەدان بەتایبەتمەندییە کاتییەکانی وەک (ڕۆژ، هەفتە، مانگ، ساڵ). بۆ نموونە دەشێت /-انە/ لەسەر (ڕۆژانە)دا، بۆ ئاماژەدان بێت بە کردەیەک، کە ڕۆژانە ڕوودەدات، وەک (نانخواردن، خەوتن، گەڕان، خوێندنەوە...). یان /-انە/ لەسەر وشەی بنەڕەتیی (مانگ)دا، ئاماژە بە خاسیەتێکی پەیوەست بە (مانگ {وەک ماوەیەکی ٣٠ ڕۆژیی}) بدات، بۆ نموونە (کرێ خانوو، موچە، ...).

یەکێکی دیکە لە یاساکانی داڕشتنی وشە لە مۆرفۆلۆژی کوردیدا لە (ناو+ ایەتیی) پێکدێت (ا- ئەورەحمانی حاجی مارف، ١٩٧٩: ١٠٠. ب- سازان زاهیر سەعید، ٢٠١٣: ٢٣)، کە ئەم پرۆسەی بونیادنانە مۆرفۆلۆژییەش، بەهەمانشێوە لە ڕوانگە میتۆنیمییەکەوە سەرنجی لێدەدرێت و دەبێت هەر لەو ڕوانگەیەشەوە (میتۆنیمییانە) بیری لێبکرێتەوە، چونکە خودی /-ایەتیی/ لە گۆشەنیگا و بە سروشت و ستراتیژی میتۆنیمییەوە واتای خۆی دەگەیەنێت. بەکاربردنی کارەکیانەی /-ایەتیی/ لە ڕوانگە میتۆنیمییکەوە لە نموونەکانی (٥)دا دەخرێتەڕوو:

(٥) باوک+ ایەتی باوکایەتی، (دایکایەتی، خزمایەتی، ئازایەتی، نەتەوایەتی، پاشایەتی...)

پاشگری مۆرفۆلۆژییانەی وشەداڕشتنی /-ایەتیی/، ڕۆڵی بەخشین و دیاریکردنی کۆمەڵێک خاسیەت دەبینێت، کە میتۆنیمییانە ئاماژەیان پێدەدات، بێگومان دوای پرۆسەی وشەداڕشتن و بە هاوبەشی لەگەڵ ڕەگ یان وشەی سەرەکیدا. بۆ نموونە (باوک) خاوەنی چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی دیاریکراوە، لە کاتێکدا لە پرۆسەیەکی مۆرفۆلۆژییانەدا و

لەگەڵ /-ایەتی/دا وشەیەکی نوێی وەک (باوکایەتی) دادەڕێژن، کە تێیدا و بەهۆی پاشگرەکەوە مەبەست لە چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی تایبەت و دیاریکراوترە لەو چوارچێوە سیمانتیکییەی، کە پێشتر وشە بنەڕەتییەکە (باوک) هەیبووە. بەهۆی ئەم پاشگرەشەوە ئاماژە بە کۆمەڵە خاسیەتێکی وەک (گەورەی ماڵ، خاوەنی هەست و سۆز، خەمخۆریی، بەرپرسیارییەتیی، بەخێوکردن و چاودێریکردن...) دەدات، کە پەیوەستن بە پرۆسەی (باوکایەتی)یەوە. مەبەستەکان یەکسانن بە پاشگرە وشەدارێژەکە و بەهۆشیەوە /-ایەتی/ مێتۆنیمییانە ئاماژە بە مەوداکانی مەبەست دەکات، کە (خاسیەتەکانە) و پرۆسە مۆرفۆلۆژییەکە لەپێناویدا پێکهێنراوە و بە پاڵپشتی و لەستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە واتاکان دەگەیەنێت. "لێکدانەوەی مێتۆنیمییانەی وشەدارشتن، تیشکدەخاتەسەر پەیوەندییە سیمانتیکییەکانی نێوان وشەی سەرچاوە، وشەی دارێژراو وەک مەبەست و لاگر وەک ڕووبەرێک بۆ مێتۆنیمیی"(Janda 2011:366). کەواتە ڕووبەرە مێتۆنیمییەکان لە پرۆسەی وشەدارشتندا، لاگرەکان دەیرەخسێنن و لە کۆتاییشدا واتای مەبەست لە ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە دەگەیەنرێت. لەخوارەوە هاوکێشەکە ڕووندەکرێتەوە:

باوک← وشەی سەرچاوە

باوکایەتی← وشەی دارێژراو (وشەی مەبەست، لە پرۆسە دارێژراوییەکەدا مەبەستە، نەک لە پرۆسە مێتۆنیمییکەدا. بە واتایەکی تر، لە ڕووە ڕێزمانییەکەوە، وشەی دارێژراو دەبێت بەمەبەست، بەڵام لە ڕووە سیمانتیکییەکەوە، ئەو واتایانە دەبن بە مەبەست، کە پاشگرە دارێژراوەکە لەپێناویاندا دەهێنرێتەوە و ئاماژەیان بۆ دەکات).

-ایەتی ← ڕووبەرێک/ مەودایەک بۆ نواندنە مێتۆنیمییەکە و ڕۆڵی لە پێکهاتەی وشەدارێژراوەکەدا، کە خۆی لە سەلماندنی بەکاربردنی ستراتیژی مێتۆنیمیدا دەبینێتەوە لە بونیادنانە مۆرفۆلۆژییەکەدا. هێڵکاریی

(٢) چوارچێوەی سیمانتیکی بۆ هەرکام لە (باوک) و (باوکایەتی) دەخاتەڕوو:

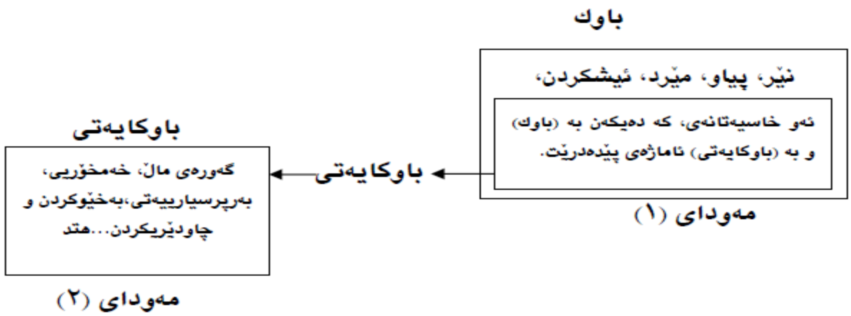

هێڵکاریی (٢) ڕەفتاری مێتۆنیمییانەی /-ایەتی/ لە وشەدارشتندا

کەواتە /-ایەتی/ لە نموونەی (٥)دا لەپێناو کۆمەڵێک خاسیەت هێنراوەتەوە، کە کەسێک دەکەن بە (باوکێک)ی ڕاستەقینە و بۆ ئەو خاسیەتانە دەگەڕێتەوە، کە پەیوەندییان بە ئەو جۆرە لە باوک، یان (دایک، خزم، ئازا، نەتەوە، پاشا)ی نموونەکانی (٥)وە هەیە و نیشاندەرەی خاسیەتەکانی پەیوەست بەو جۆرانەوەیە لە مرۆڤ و /-ایەتی/ ئەو ڕووبەرە دەڕەخسێنێت بۆ ئاماژەدان و درکپێکردن لەبری هاتووەکان (کە خاسیەتەکانە). بەم شێوەیە مەوداکانی مەبەست سەرجەمیان پەیوەستن بە پاشگرە وشەدارێژەکەوە و ئەمیش لە پرۆسەیەکی مۆرفۆلۆژییانەی وشەدارشتندا، کە وشە دارێژراوەکە بەهۆی /-ایەتی/یەوە دەبێت بە مەودای سەرچاوە و ئەو خاسیەتانەش، کە بۆ وشەی بنچینە دەگەڕێنەوە دەبن بە مەودای مەبەست.

مۆرفیمەکانی بچووککردنەوە لە مۆرفۆلۆژیی کوردیدا ڕۆڵێکی چالاکدەگێڕن و کارکردنی سیمانتیکییانەی ئەمانیش لە گۆشەنیگای مێتۆنیمییانەوەیە. بەو واتایەی، سروشتی مێتۆنیمییانەیە، کە واتای

مۆرفیمە وشەدارێژەکانی بچوککردنەوە تێدەگەین. بۆ نموونە ئێمە ناتوانین تێگەیشتنێکی دروستمان سەبارەت بە ڕۆڵ و ئەرکی واتایی مۆرفیمەکانی بچوککردنەوە هەبێت، ئەگەر تێگەیشتنێکی ئەزمونکراوی بەرجەستەکراوی پێشترمان سەبارەت بە ڕووبەرەکانی (قەبارە [گەورە، مامناوەند، بچوک]) نەبێت. بەواتایەکی تر، بۆ نموونە (باخچە، دەریاچە، تەپۆڵکە، جامولکە، مێـــرولە، مێشـــولە، جـــۆگەلە)، لە پرۆســـەیەکی مۆرفۆلۆژییـــانەی وەک (ناو+مۆرفێمی بچوککردنەوە)وە دارێژراون و بۆ تێگەیشتن لە واتای وشە دارێژراوەکان پێویستە، هەم ئاگاداری ڕووبەر و قەبارە بەگشتی بین، هەم ئاگاداری ڕووبەر و قەبارەی ناوە بنچینەییەکانی وشە دارێژراوەکان بین. پاشـان ئەو ڕۆڵەی، کە مـۆرفێمە بچـوککردنەوەکە دەیگێڕێـت، ئامـاژە بە ڕووبەر و قەبـارەیەکی جیـاوازتر بە ڕووبەر و قەبـارە زانراوەکـانی لای ئـێمە دەدات و لە مەودای درکپێکردنـــی فراوانـــی (قەبـــارە)دا، یەکێـــک لە ڕووبەرەکان ئاماژەپێدەدات، کە بچوکترە لە ڕووبەری ناوە بنچینەییەکە. دەتوانرێـت بەم جـۆرەی مێتـۆنیمی بگوترێـت، مێتـۆنیمیی (شـوێن بـۆ قەبارە"Place for Size")

ئەگەر دیـارترین و کـورتترین ناسـاندن بـۆ مێتـۆنیمی (وەسـتان لەبری"Stand for")بێت، ئەوا مۆرفێمە وشەدارێژەکان هەموویان لەبری واتـایەکی دارێـژراوی دیـاریکراو لەنـاو مـۆدێلێکی فراوانـدا دەوەسـتن، کە لەسـەر بنەمـای سـیمانتیکیی ڕەگـی وشـە دارێـژراوەکە بونیـادنراوە. بـۆ نموونە مۆرفێمی وشەدارێژی /-ەوان/ لە هەرکام لە نموونەکانی (٦)دا:

(٦)- ئاشەوان، شاخەوان، دارەوان، باخەوان، زمانەوان....

دەستنیشـانکەری کـارای نـاوێکن لە ناوەکـانی (ئـاش، شـاخ، دار، بـاخ، زمـان...) و مـۆرفێمە وشـەدارێژەکە لە سـتراتیژێکی مێتۆنیمییـانەوە لەنـاو مۆدێلێکی فراوانی بۆ نموونە وەک (باخ)دا، لەبری تەنیا (کەسێک، کە ئیشی باخداری بێت) وەستاوە. کە ئەمجۆرەی مێتـۆنیمیی، دیـاریکراوە بەهـۆی

ناوێکەوە، واتە بنچینەی وشە دارێژراوەکە ناوێکە و ناوێکی دیکەی لە پرۆسەیەکی مۆرفۆلۆژییانە و لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەدا دیاریکردووە و بۆیدەگەڕێتەوە.

ئاشکرایە، کە لە مۆرفۆلۆژیی کوردیدا و سەبارەت بە وشە دارشتن، جگە لە پاشگرەکان، پێشگرەکانیش ڕۆڵی دارشتنی یەکەی نوێ دەگێڕن و ئەمانیش بەهەمانشێوە واتاکانیان لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەوە دەگەیەنن. سروشتی دارشتنی یەکەکان بەهۆی پێشگرەوە بەپێی یاسای (پێشگر+ڕەگ) جێبەجێدەبێت، کە ڕەگی وشە دارێژراوەکە خاوەنی چوارچێوەی سیمانتیکیی تایبەت بەخۆیەتی، بەڵام لە قاڵبی وشە دارێژراوەکەدا مێتۆنیمییانە و بەهۆی پێشگرەکەوە واتاکەی خۆیان دەگەیەنن. کە بێگومان چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی تەواو جیاواز لە وشە بنەڕەتیەکە بۆ وشە دارێژراوەکە دروستدەکەن، کە هەر ئەمەش ئامانجی پرۆسە مۆرفۆلۆژییەکەیە. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر با سەرنج لە وشەکانی نموونەی (٧) بدەین، کە بەپێی یاسای (پێشگر (بە/بێ) + ناو) پێکهاتوون:

(٧) ا- بەڕەوشت، بەشەرم، بەهێز، بەجەرگ...

ب- بێڕەوشت، بێشەرم، بێهێز، بێحەیا...

هەرکام لە نموونەکانی (٧-ا) بەهۆی مۆرفیمی وشەدارێژی /بە-/وە ئاماژە بە تایبەتمەندییەک دەدەن، کە پەیوەستە بە وشەی بنچینەوە. بۆ نموونە لە (بەڕەوشت)دا مەبەست لەو خاسیەتانەیە، کە بەهۆیەوە کەسێکی پێ پەسندەکرێت بە (خاوەنی ڕەوشت). بۆ نموونە (ڕێزگرتن، ئیماندار، هاریکار...)، کە هەرکام لەم خاسیەتانە پێناسەی وشەی (ڕەوشت) دەکەن، کە لە کاتی بەکارهێنانی پێشگری /بە-/ یاخود /بێ-/، کە لە نموونەکانی (٧-ب)دا هێنراونەتەوە. هەرچەندە کردەکە مۆرفۆلۆژییانەیە (لەڕووی ڕێزمانییەوە)، بەڵام

مەبەستە واتاییەکەیان بۆ ئاماژەدانە بە کۆمەڵێک لایەنی دیکەی پەیوەندیدار بە وشە بنچینەکەوە. بۆ نموونە (بێشەرم) لە (٧-ب)دا، وشەی بنەڕەتی (شەرم)، بۆ کۆمەڵێک خاسیەت دەگەڕێتەوە (ئاماژە بە کۆمەڵێک خاسیەت دەدات)، بەڵام لە کاتی دارشتنیدا لەگەڵ پێشگری (بێ)دا، ڕاستەوخۆ بۆ ئاماژەدانە بە نەمانی ئەو (خاسیەتانە)ی، کە بۆ وشە بنەڕەتییەکە دەگەڕانەوە. هەروەکچۆن لە پرۆسەیەکی دارێژراوی دیکەدا (شەرم) لەگەڵ مۆرفیمێکی وشەدارێژی وەک/-ن/دا وشەیەکی نوێی وەک (شەرمن) دادەڕێژن و بەهۆشیەوە بۆ پەسنکردنی کەسێکە، کە خاوەنداری لەو خاسیەتانە بکات، کە بۆ (شەرم) دەگەڕێنەوە، لە (بێدەنگیی، ڕێزگرتن، کەمدوویی...). لە نموونەیەکی دیکەی (٧-ب)دا (بێهێز) دارێژراوە بەهۆی پێشگری وشەدارێژی /بێ-/وە، لەپێناو ئاماژەدان بە چەند لایەنێکی دیکەی وەک (نەخۆشی، لاوازی، برسێتی، نەبوونی دەسەڵات...)، کە ئەم چوارچێوە سیمانتیکییە بەهۆی پرۆسە دارێژراوییەکە و مۆرفیمی وشەدارێژی /بێ-/وە پێکهێنراوە. کەواتە پێشگرەکانیش بەهەمانشێوە وەک پرۆسەیەکی دارێژراوی، واتا و مەبەستەکانی خۆیان لە سروشت و ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە دەگەیەنن.

٢/١) ڕۆڵی مێتۆنیمی لە فۆرمە لێکدراوەکاندا:

میکانیزمی دووەمی وشەدارشتن لە مۆرفۆلۆژیی کوردیدا، بریتییە لە لێکدانی دوو وشە/بناغە (بنچینە)، کە هەرکام لە بنچینەکان خاوەنی چوارچێوەی سیمانتیکیی تایبەت بەخۆیانن، بەڵام لە پرۆسەی دارشتن (لێکدان لە پێناو دارشتنی یەکەی نوێ)دا پێکەوە چوارچێوەیەکی تایبەت دیاریدەکەن. مێتۆنیمی وەک یەکێک لە میکانیزمە درکپێکراوە

بڵاوەبووەکانی تەواوی ڕێزمان، لە پێکهاتەی فۆڕمە لێکدراوەکانیشدا وەک ستراتیژێک بۆ گەیاندنی واتا ڕۆڵی خۆی دەگێڕێت. بەهەمانشیوە ڕێبازی لێکدان لە مۆڕفۆلۆژیی کوردیدا، بەکارهێنانێکی فراوانی هەیە لە بونیادنانی یەکە نوێکاندا. لەو بونیادنان و داڕشتنانەشدا لەڕووە سیمانتیکییەکەوە، چوارچێوەیەکی جیاواز بە بەراورد بە چوارچێوە سیمانتیکییەکانی یەکە پێکهێنەرەکان دروستدەبێت و بەستراتیژێکی میتۆنیمییانەوە واتاکان دەگەیەنن. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر با سەرنج لە نموونەکانی (٨) بدەین:

(٨)ا- بەختڕەش، دەموچاو، تەختەسڕ...

ب- قۆڵبڕ، چوارچاو، چاوپیس، ڕووڕەش...

(بەختڕەش) لە (٨-ا) دا لە دوو پێکهاتەی سەربەخۆ و بەهۆی یاسای (ناو+ئاوەڵناو)ەوە پێکهاتووە. هەرکامیان خاوەنی چوارچێوەی سیمانتیکی تایبەت بەخۆیانن. لە ڕوانگەی تیۆری ئاوێتەبوونەوە، هەردوو چوارچێوە سیمانتیکییەکە ئاوێتەبوون و چوارچێوەیەکی نوێ بەهۆی پرۆسەیەکی مۆڕفۆلۆژییانەوە پێکهێنراوە، کە ئەم چوارچێوەیە کۆمەڵێک لایەنی پەیوەستی نەهاتوو بە پێکهێنانە نوێکەوە دەگرێتەوە و ئەم پرۆسە لێکدراوییەش لەپێناو ئاماژەدان بەم لایەنە نەهاتووانە پێکهێنراوە، کە (بەختڕەش) لە ستراتیژێکی میتۆنیمییانەوە واتاکەی دەگەیەنێت و ئاماژە بە چەند خاسیەت و لایەنێکی نەهاتووی وەک (سەرنەکەوتن لە کاردا، زیانکردنی مادیی، لەدەستدانی کەسوکار، بەسەرهاتی ڕووداوی ناخۆش بەگشتی...) دەدات، کە لە بنچینەدا ئەم خاسیەتانە دەبنە هۆی پێکهێنانی چوارچێوەی سیمانتیکیی (بەختڕەش) و پرۆسە لێکدراوییەکەش لەپێناو ئەمانەدا پێکهێنراوە. بەو واتایەی، کە (بەختڕەش) لە هەر بەکارهێنانێکی تایبەتیدا و بەهۆی واتای هەمانکاتییەوە ئاماژەدانە بە یەکێک لە پێکهێنەری چوارچێوە سیمانتیکییەکەی خۆی. بۆ نموونە پەسنکردنی کەسێک بە (بەختڕەش)، لە کاتی (بەسەرهاتی ڕووداوی ناخۆش)دا. بۆ زیاتر

ڕوونکردنەوەی کارکردنی مێتۆنیمییانەی (بەختڕەش)، بەراورد دەکرێت بە نموونەکانی (٩):

(٩)- چاوشین، بالابەرز، سەرزل...

کە بەهەمانشێوە بەپێی یاسای (ناو+ئاوەڵناو) پێکهاتوون، بەڵام واتایەکی نا مێتۆنیمیانەیان هەیە و لەبری هیچ خاسیەت یان لایەنێکی نەهاتووی ناو چوارچێوە سیمانتیکییەکەی خۆیان نەهاتوون. بۆ نموونە (چاوشین) لە (٩)دا، نامێتۆنیمییانە بۆ هەرکام لە (چاو) و (شین) دەگەڕێتەوە. هەروەها (بالابەرز)، ئاماژە بەمەوداکانی هەرکام لە (بالا) و (بەرز) دەدات و (سەرزل)یش ڕاستەوخۆ بۆ ئاماژەدانە بە هەرکام لە ناوی(سەر) و ئاوەڵناوی (زل). لە کاتێکدا (بەختڕەش)، بۆ ئاماژەدانە بە چەند لایەنێکی دیکەی نەهاتوو، کە چوارچێوە سیمانتیکییەکەی پێکدەهێنن. بە واتایەکی تر، لە (بەختڕەش)دا، ئاماژە بەشتی دیکە دەدرێت، زیاتر لەوەی مەبەست لە هەرکام لە (بەخت) و (ڕەش) بێت. لە ڕوانگەیەکی دیکەشەوە بەهۆی خاسیەتی (وەستان بۆ"Stand for")ی مێتۆنیمییەوە، (دەموچاو) هەر لە نموونەی (٨-ا)دا، کە لەڕووی پێکهاتنەوە لە (ناو + و + ناو) پێکهاتووە، لەبری چەند پێکهێنەرێکی دیکەش دەوەستێت، وەک لە نموونەی (١٠)دا دەخرێتەڕوو:

(١٠) دەموچاوت بشۆ.

گرتنەوەی تەواوی پێکهاتەکانی وەک (لوت، دەم، ناوچەوان، چەناگە، ڕوومەت، چاو) بەهۆی پێکهێنان و لێکدانی (دەم)و(چاو)ەوە لە(دەموچاو)ی نموونەی (١٠)دا، بۆخۆی پەیڕەوکردنی سروشتێکی مێتۆنیمییانەیە لە گەیاندنی واتادا. چونکە مەبەست لە (دەموچاو)ی

نموونەی (١٠)، تەنیا هەرکام لە (دەم) یان (چاو) نییە، بەڵکو مەبەست لە (ڕووخسار/وجە"Face")ە. کەواتە لە (دەموچاو)دا، بەکاربردنی ستراتیژی مێتۆنیمییە لە گەیاندنی واتادا، کە خودی پێکهاتەکە (دەموچاو)، لە پڕۆسەیەکی مۆڕفۆلۆژییانەی وشەداڕشتندا پێکهێنراوە. بەڵام لە ڕووانگە واتاییەکەوە، سروشتێکی درکپێکراوانەی زمانییانەی پەیڕەوکردووە، ئەویش بەهۆی درکپێکردن بە گرتنەوەی تەواوی ڕووی مرۆڤ، تەنیا بەهۆی پێکەوەبەستنی هەرکام لە (دەم) و (چاو) لەیەک پێکهاتەی لێکدراودا. کەواتە (دەموچاو) لە دوو قۆناغی بەکاربردنی مێتۆنیمییانەدایە، بەوەی جارێک لەبری (ڕووخسار) بەکاردەهێنرێت و جارێکیش لەبری تەواوی مرۆڤ (وەک لەنموونەی -١١-دا دەخرێتەڕوو) بەشێوەی مێتۆنیمیی هەمەکیی(بەوەی بەشێک ڕۆڵی گەیشتن بە گشت دەبینێت). چوارچێوەی سیمانتیکیی(دەموچاو) لەهەر بەکارهێنانێکی مێتۆنیمییانەیدا، لە خشتەی (٢)دا دەخرێتەڕوو:

دەموچاو

دەم، چەناگە، ڕوومەت، ناوچەوان، لوت، چاو	**بەکارهێنانی مێتۆنیمییانەی (دەموچاو) لەجۆری مێتۆنیمیی هەمەکیی (بەش بکەوێتە بری گشت)**	**بەکارهێنانی مێتۆنیمییانەی (دەموچاو) لەجۆری مێتۆنیمیی هەمەکیی (بەش بکەوێتە بری گشت)**
	ڕوو	**مرۆڤ** *

خشتەی (٢) چوارچێوەی سیمانتیکیی (دەموچاو).

١١- چەند دەموچاوێکی نامۆ دەبینم.

بەهەمانشێوە (تەختەسڕ) هەر لە نموونەی (٨-ا)دا، بەشێوەیەکی گشتی کۆمەڵێک کەرەستەی پێکهێنەری تەواوی ئامێرەکە (تەختەسڕ) بوونیان هەیە، لە (پارچە تەختەیەک، دەسکێک، ئیسفەنج...)، بەڵام لە

پرۆســـەی پێکهێنـــانە مۆرفۆلـــۆژییەکەدا بە یاســـای (نـــاو+ڕەگی کـــار)، (تەختەسڕ) پێکهێنراوە و لەبری تەواوی پێکهێنەرەکانی دیکەش دەوەستێت و هەمـــوو پرۆســـەکە (ســـڕینی تەخـــتە) لە ســـتراتیژێکی مێتۆنیمییـــانەوە دەگرێتەوە.

سەرەڕای ئەو پێکهاتە لێکدراوانە، هەندێک پێکهاتەی دیکەش لە پرۆســـــەیەکی مۆرفۆلۆژییـــانەی، هەم لێکـــدراو هەم داڕێـــژراودا پێکهێنـراون و ئەمـانیش بەهەمانشـێوە بە ڕەهەنـدێکی مێتۆنیمییـانەوە پەیوەستن. بەواتایەکی دیکە، یاساکانی پێکهاتنیان هەم لێکدراوییە و هەمـــیش بەیاریـــدەی پاشـــگرێکی داڕشـــتن تەواوی بونیادەکەیـــان پێکهێنـاوە و لەڕووە سیمانتیکییەکەشـەوە، مێتۆنیمییـانە دەستنیشـانی واتـــای کۆتـــایی و گەیەنـــراو و مەبەســـت دەکەن. نموونەکـــانی (١٢) یاساکانی پێکهاتنیان لە (ناو+ڕەگی کار+ەر) پێکهاتووە:

(١٢)- ڕاوکەر، شەڕکەر، نوێژکەر، یاریکەر، سواڵکەر...

لە نموونەکانەوە دەردەکەوێت، کە ئەم پێکهاتـانە ئامـاژە بە سـێ لایەنی بەشداربووی بونیادەکە دەکەن. بەڵام مەبەستە مێتۆنیمییانەکە لێرەدا، جارێکی تر خۆی لە دیاریکردندا دەبینێتەوە. بەو واتـایەی لە (ڕاوکەر)دا، (کەســـێک، کە خەریکـــی کـــردەی ڕاوکـــردن بێـــت) دیاریـــدەکەن، ئەمەش ئامـــاژەدانە بە ئەو کـــردە و چالاکییـــانەی، کە بەهۆی پاشگری وشەداڕێژی /-ەر/ەوە بۆ پیشەکە (ڕاو) دەگەڕێنەوە و کردەکـان، کە لە (ڕەگـی کـاری کـردن)دا تـواونەتەوە، بەهـۆی /- ەر/ەوە، بۆ پیشـەکە (ڕاو) دەگەڕێنەوە و بەجۆرێک پەیوەستن پێوەی. پوختەی ئەم بیرە لە هێڵکاریی (٣)دا دەخرێتەڕوو:

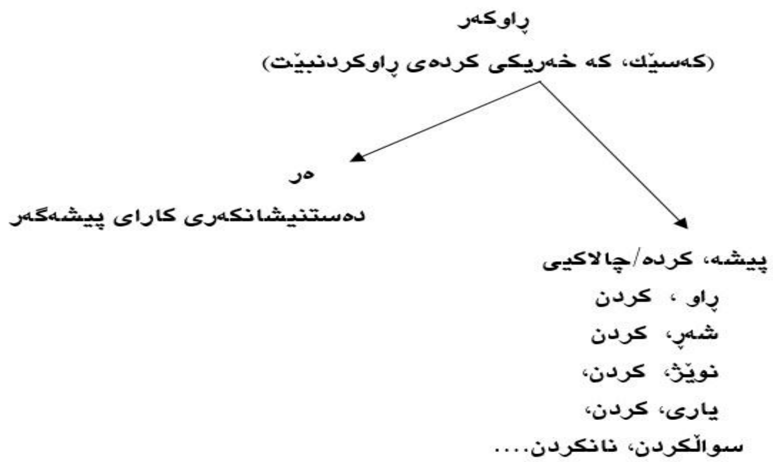

هێڵکاریی (٣) – دەستنیشانکەری پیشە بە هۆی /–ەر/ەوە –

لەلایەکی دیکەشەوە، چەندان پێکهاتەی دیکە هەن، وەک لە نموونەکانی (٨–ب)دا خراونەتەڕوو، کە بەکارهێنانیان بەشێوەیەکی بەربڵاوە و لەسەر هەمان یاساکانی وشەدارشتن لە مۆرفۆلۆژیی کوردیدا پێکهاتوون. بۆ نموونە (قۆڵبڕ)، کە لە (٨–ب)دا خراوەتەڕوو و لەسەر یاسای (ناو+ڕەگی کار) پێکهاتووە، بەڵام واتاکەی ئیدیۆمیانە دەگەیەنرێت و بەهۆی بەربڵاوی و زۆری بەکارهێنانیانەوە، واتاکانیان لە واتای پێکهێنەرەکانییانەوە پێشبینی ناکرێت . بۆ نموونە وشەی لێکدراوی (قۆڵبڕ)ی (٨–ب) لەڕووی بەکارهێنان و ئاخاوتنەوە لە نموونەی (١٣)دا دەخرێتەڕوو:

(١٣)– پیاوێکی قۆڵبڕە.

لە (قۆڵبڕ)ی (١٣)دا، نە (قۆڵێک) لەئارادایە، نە (بڕینێک). بەڵکو هەردوو بەشە پێکهێنەرەکەی وشە لێکدراوەکە لە قاڵبی ئیدیۆمێکدا، مێتۆنیمییانە ئاماژە بە (فرت و فێڵ و تەڵەکەبازی) دەدەن و چوارچێوەیەکی

سیمانتیکیی تایبەت بە (قۆڵبڕ)یان پێکهێناوە، کە (قۆڵبڕ) دەبێت بە مەودای سەرچاوە و هەرکام لە (فرت و فێڵ و تەڵەکەبازی و ساختەچییەتی) دەبن بە مەوداکانی مەبەست و ئەمەش نموونەیترین و دیارترین سروشت و هۆهاندەرە مێتۆنیمییانەکەی پشت پرۆسە مۆرفۆلۆژییەکەی زمانە لە دارشتنی وشەدا. لە ڕوانگەیەکی دیکەشەوە، چەشنی پێکهاتنی مێتافۆرییانەیە (لەسەر بنەمای لێکچوون)، بەو واتایەی، کەسێک، کە ساختەچی و فێڵباز بێت، بەراورد دەکرێت بە کەسێک، کە بە فیزیکی (قۆڵ/باسک)ی کەسێکی تر ببڕێت و گەیاندنی واتای کۆتاییش مێتۆنیمییانەیە و ئەم دیاردەیەش پێیدەگوترێت (مێتافتۆنیمی).

٢) دارشتەی مێتۆنیمییانەی ڕستە:

لەسەر بنەمای تایبەتێتییەکانی مێتۆنیمی لە ڕوانگەی زانستی زمانی درکپێکردنەوە، لە ڕێزمانی درکپێکردنیشدا، سروشتێکی مێتۆنیمییانە لە قاڵب و ڕێکخستنی ڕێزمانیی ڕستەکاندا بەدیدەکرێت بەجۆرێک، کە هەرکام لە مەوداکانی سەرچاوە و ئامانج بوونیان دەبێت و تەواوی ڕستەی دەربڕراو وەک مەودای سەرچاوە ئاماژە بە مەودایەکی دیکە دەدات، کە هەر لە ناواخنی ڕستەکاندا درکپێکراوە و بە مەودای مەبەست ئاماژەی پێدەدرێت، کە ڕستەکان وەک مەودای سەرچاوە ئەرکە مێتۆنیمییەکە لە بونیادنانە ڕێزمانییەکاندا بەجێدەگەیەنن. بەڵام مەودای مەبەستی بونیادنانەکە دەشێت سەرتاپای ڕستەکە یان بەشێکی بگرێتەوە. بەو واتایەی، کە لە بارێکدا ڕستەکە وەک گشت بۆ مەودای مەبەست بگەڕێتەوە، لە بارێکی دیکەدا و لە ڕوانگەی تیۆریی ئاوێتەبوونەوە (Blending Theory) (دەربارەی تیۆری ئاوێتەبوون، بڕوانە: b- a- Fauconnier and Fauconnier and Turner, (2002). (Turner, (1998). تەواوی ڕستەکە ئاماژە بە پێکهێنەرێکی دیکەی بونیادنانەکە دەکات، کە بەشێکە لێی و لە قالبی ڕێزمانیی ڕستەکەشدا بوونی نییە، بەڵام بەهۆی ئاوێتەبوونی یەکەکان و بوونی کۆزانیاریی

پاشـــخانی ئـــاخێوەران لەم ڕوانـــگەیەوە (ئـــاوێتەبوون)، درک بە لایەنە نەهاتووەکانی نـاو ڕسـتەکان لە سروشـتێکی مێتۆنیمییـانەوە دەکرێت. بـۆ ڕوونکـردنەی ڕۆڵـی ئـاوێتەبوون لە بونیادنـانە ڕێزمانییەکـانی ڕێزمـانی درکپێکردندا لە ڕوانگە مێتۆنیمییەکەوە، با لە نموونەی (١٤) بڕوانین:

(١٤)- ئازاد باوکی کاروانە.

ڕێزمـــانی مێتۆنیمییـــانە لە ڕوانـــگەی تیـــۆری ئـــاوێتەبوونەوە بە (بونیادنـانی X Y Z Construction،Z Y X) ناسـراوە. (واتە (X)، (Y)ە بۆ(Z) . X is Y for Z) (Fauconnier and Turner, 2002: 142) ئەگەر لەم ڕوانـگەیەوە نمـوونەی (١٤) شـیبکرێتەوە، ئەوا بەم شـێوازەی خوارەوە دەبێت:

ئازاد باوکی کاروانە.

Y X

Z

(Y) (X)ە بۆ(Z)

X = ئازاد، Y = باوک، Z = کاروان، W =بانگهێشتنەکراو (کوڕ)

X هاوتایە بەY ، Z هاوتایە بە W

کۆپەیوەندیی (W-Y) بەپڕۆژەکراوە لە ئاوێتەکەدا.

کۆپەیوەندیی (Z-X) دەرکەوتووە.

لە ڕوانـــــگەی شـــــیکردنەوەکانەوە ئەوە دەردەکەوێـــــت، کە ئاوێتەبوونەکە لەنێوان (کوڕ، باوک)دایە و لە کاتی بەپڕۆژەکردنیاندا، تەنیـا (بـاوک) هـاتووە و بەهـۆی ئەم ئاوێتەبوونەشـەوە (بـاوک)

مێتۆنیمییانه واتای (کوڕ)یش دەگەیەنێت. بەو واتایەی، کە نموونەی (١٤) ڕاستەوانه و مێتۆنیمییانه واتای (کاروان کوڕی ئازادە)ش دەگەیەنێت، کە لەم نموونەیەیاندا (کوڕ) واتای (باوک)یش دەگەیەنێت بەهۆی ئاوێتەبوونەوە و بەشێوازێکی مێتۆنیمییانە. لە کاتێکدا لە نموونەی (١٤)دا هیچ ئاماژە بە (کوڕ) نەکراوە، بەڵام (ئازاد) وەک بەها و نرخی (باوک) و (کاروان) وەک بەها و نرخی (کوڕ) ڕۆڵدەگێڕن و چوارچێوەیەکی سیمانتیکی بۆ نەخشەکێشانێک لەجۆری (باوک-کوڕ) دروستدەکەن و بەهۆی ئاوێتەبوونی چوارچێوە سیمانتییەکەی (باوک، کوڕ) لە خاڵی (دەرکەوتنی هەڵبژاردن)دا تەنیا (باوک) بەپڕۆژە کراوە. بەجۆرێکی تر، ئەگەر لەهەمان ڕستەدا (کوڕ) بەپڕۆژە بکرێت، ئەوا (کاروان کوڕی ئازادە) بونیاد دەنرێت. مەبەستە مێتۆنیمییەکە لە نموونەی (١٤)دا ئاماژەدانە بە (کوڕ)یش وەک پێکهێنەرێکی نەهاتووی ناواخنی نموونەی(١٤).

بەم شێوەیە "ئەوە هەڵهێنجانی مێتۆنیمییانەی(Y) ە، کە دیاریکراوە لە لایەن هەڵهێنجانێکی قوڵتر(W) ەوە و ئەو پەیوەندییەی، کە لەنێوانیاندایە" (Evans and Pourcel, 2009:164). ئەم ڕوانینە لە ڕێزمان سروشتێکی مێتۆنیمییانەی درکپێکردنانە بە بونیادە ڕێزمانییەکان دەبەخشێت، کە بەهۆشیەوە شرۆڤە ڕێزمانییەکان تەنیا ناوەڕۆکی ڕستەکان و بونیادنانەکان ناگرنەوە، بەڵکو ئەو هۆکارەشی، کە دروستەیەکی بەو شێوەیەی لێدەکەوێتەوە، ڕەهەندێکی لێکدانەوەکان پێکدەهێنێت. بە واتایەکی تر، ڕێزمان لە داڕشتنیدا مێتۆنیمییانەیە، هەر بۆیە لە تێگەیشتنیشماندا بۆی جارێکی تر مێتۆنیمییانە دەبێت. بەمەش ئاوێتەبوون هەم بنەمای داڕشتنە و هەم لێکدانەوە و هەم ئەنجامەکەشی ئابووریکردنە لە زماندا.

له ڕێزمـانی درکپێکردنـدا و له ڕوانـگه مێتـۆنیمییەکەوە، تەواوی ئەو ڕسـتەیەی، که هێنـراوەتەوە و دەربـڕراوە وەک مەودای سـەرچاوە (سـەرەڕای ئەوەی، که له هەمـان کاتـدا خـودی ڕسـتەکه لەسـەر بنەمـا و سیستەمی بەچەمککردن بونیادنراوە (له ڕوانگه گشتییەکەوە)) مێتۆنیمییانه ئاماژە به مەودایەکی نەهـاتوو و نادیار (مەودای مەبەست) دەکات، که له خودی قاڵب و نـاواخنی ڕستەکاندا بـوونی نییه. بەڵام ئـاخێوەر و گـوێگر مێتۆنیمییـانه درک بەلایەنـی نەهـاتووی نـاو بونیـادەکه دەکەن. له ڕوانگەی مەوداکانی سـەرچاوە و مەبەستەوە له ڕێزمـانی مێتۆنیمییانەدا، دوو جۆر له دەربـڕاوی مێتۆنیمییـانه دەستنیشـاندەکرێن، که زیـاتر لەسـەر بنەمـای مەودای سـەرچاوە (وەک دەربڕاوەکه) و مەودای مەبەست (وەک مەبەستە مێتۆنیمییانەکەی دەربڕاوەکه) جیاکراونەتەوە، ئەوانیش:

١- ڕێزمانی مێتۆنیمییانەی ناویی-کرداری،

٢- ڕێزمانی مێتۆنیمییانەی ئاوەڵناویی-کرداری.

مەبەست له جۆری یەکەم ئەوەیە، که له پێکهـاتەی ڕستەکەدا ناوێک هێنـراوەتەوە و وەک مەودای سـەرچاوە ئامـاژە به کـردەیەک دەکـات، هەربۆیه به (ناویی-کرداری) دەخرێتەڕوو. مەبەست لەم جۆرەی ڕێزمـانی مێتۆنیمییـانه ئەوەیە، که تەواوی ڕسـتەکه مێتۆنیمییـانه ئامـاژە به) کـردە ("Act"ێک دەکات و ڕستەکه وەک مەودای سـەرچاوە و هەروەهـا مەودای ئامـاژەپێکراوی کـرداری نەهـاتوو وەک مەبەسـت ڕۆڵـدەگێرن. بـۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری ڕێزمانی مێتۆنیمییانەی ناویی-کرداری، با سـەرنج له نموونەی (١٥) بدەین:

(١٥)- ئاراس جگەرەکەی تەواوکرد.

نمـوونەی (١٥) بەتەواویـی مێتۆنیمییـانه بەکـاربراوە بـۆ ئامـاژەدان به کردەی (کێشان). چونکه ئەوەی مەبەستە له نموونەی (١٥)دا (تەواوبـوونه

له کێشـــانی جــگەرەکە)، کەواتە نمــوونەی (١٥) مێتۆنیمییـــانە ئامـــاژە بە دەربڕاوی (١٦)دەدات:

(١٦) ؟ئاراس کێشانی جگەرەکەی تەواوکرد.

بەم شــێوەیە نمــوونەی (١٥) وەک ڕســتەی دەربــڕدراو و مەودای سـەرچاوە، مێتۆنیمییـانە ئامـاژە بە مەودایەکی دیـاریکراو (کێشـان) دەدات وەک مەودای مەبەســـت و لەم گۆشـــەنیگایەوە ڕســـتەکان مێتۆنیمییـــانە بەکــاربراون و مێتــۆنیمیش ئەو خاســیەتەی خــۆی دەســەپێنێت بەســەر دەربڕاوەکاندا، کە (ئەوەی مەبەستە، هەمیشـە زیاترە لەوەی، کە گوتراوە). چـونکە لە نمـوونەی (١٥)دا بەبـێ ئامـاژەدان کـردەی (کێشـانی جـگەرە) ڕستەکە دەربڕاوە و لە هەمانکاتیشـدا ئـاخێوەران هەر ئەمەیـان مەبەستە. کەواتە نموونەی (١٥) لە ڕوانگەی مەوداکانەوە بەم شێوەیە دەخرێتەڕوو:

(ئاراس جگەرەکەی تەواوکرد)	(کێشان)
مەودای سەرچاوە	مەودای مەبەست

بەهـۆی هـاتنی (جـگەرە) لە بەشـەئاخاوتنی (نـاو)، ئامـاژە بە کـردەی (کێشـان) لە بەشـەئاخاوتنی (کـرداری) دەکرێت. بەم شـێوەیە مەبەسـت لە (جگەرە) بۆ (کێشان)ە و لە نموونەی (١٥)دا ناو لەبری کردە مێتۆنیمییانە قاڵبی ڕێزمانیی ڕستەکەی بونیادناوە. دەتوانرێت وێنەکێشانێکی ئاوەزییانە لە هێڵکـاریی (٤)دا لە ڕوانـگەی تیـۆری ئـاوێتەبوونەوە بـۆ نمـوونەی (١٥) بکێشرێت:

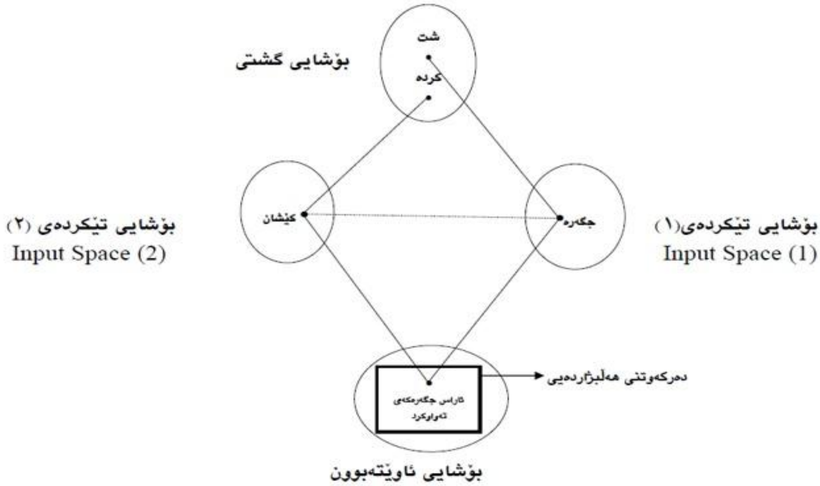

هێڵکاریی (٤)

دارشتەی مێتۆنیمییانەی ڕستە لەڕوانگەی تیۆری ئاوێتەبوونەوە

بەهەمانشێوە نموونەکانی (١٧) ئاماژە بە ڕێزمانێکی مێتۆنیمییانەی کرداری دەدەن:

(١٧) ا- چێژمان لە فلیمەکە وەرگرت.

ب- دوێنێ نیوەڕۆ مریشکمان هەبوو.

پ- سارا کتێبی دووەمی تەواوکرد.

ئەگەر سەرنج لە نموونەکانی (١٧) بدرێت، دەردەکەوێت هەرکامیان مێتۆنیمییانە ئاماژە بە کردەیەک دەدەن، کە لە ڕاستیدا و لەناو خودی ناوەڕۆکی ڕستەکاندا نەهاتووە. بۆ نموونە لە ڕستەی (١٧- ا)دا ئەوەی مەبەستە و ڕستەکەی لەپێناودا هێنراوەتەوە، (بینین)ە، چونکە ئاشکرایە، کە (فلیم) بەهۆی (بینین)ەوە (وەک دیاردەیەکی گشت) چێژی

لێوەردەگیرێت. هەرچەندە کردەی (بینین) نەهاتووە، بەڵام ڕستەی (١٧- ا) نموونەیەکە لە ڕێزمانی مێتۆنیمییانە و هەر بەم پێودانگەش مێتۆنیمییانە ئاماژەی بە مەودای (بینین) کردووە. هەروەها نموونەی (١٧- ب) بە هەمانشێوە وەک پێکهاتەیەک و مەودای سەرچاوە هاتووە بۆ ئاماژەدان بە مەودای مەبەست لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەدا. بە جۆرێک، کە مەودای مەبەست لەناو خودی ناوەڕۆکە ڕێزمانییەکەی نموونەی (١٧- ب)دا ئاماژەی پێنەدراوە، لە کاتێکدا درکپێکردنی ئاخێوەران لەو ئاستەدایە، کە مەبەست لە هێنانی نموونەی (١٧- ب) بۆ ئاماژەدانە بە مەودای کردەی (خواردن)، کە مەودای (خواردن) هەر لەناو قاڵب و ناواخنە ڕێزمانییەکەی ڕستەکەدا درکپێدەکرێت و تەواوی بونیادنانەکەش لەناو یەک مۆدێلی درکپێکردنی ڕستەیەکدا ڕوویداوە لەنێوان دوو مەودادا، کە بە (مەودا) و (وەچەمەودا) ئاماژەیان پێدەدرێت. لە نموونەی (١٧- پ)شدا (سارا خوێندنەوە/نووسین/چاککردن.......هتدی کتێبەکەی تەواوکرد). کە تێگەیشتن لەم نموونانە لە ئاستێکی درکپێکراوی چەمکییانەدا ڕوودەدەن. چونکە خودی مەودای مەبەستی نموونەی (١٧- پ) نەهاتووە، لە کاتێکدا تەواوی ڕستەکە مێتۆنیمییانە ئاماژەی پێدەدات. بەڵام هەر لەناو مۆدێلە درکپێکراوەکەی نموونەی (١٧-پ)دا، هەرکام لە کردەکانی (خوێندنەوە، نووسین، چاککردن...) دەبینرێت، کە نموونەی (١٧-پ) وەک مەودا، ئاماژە بە چەند وەچە مەودایەکی دیکەش دەدات. بۆنموونە:

(١٨)- یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان ڕایگەیاند...

(یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان) مۆدێلێکی درکپێکردن دەنوێنێت (بەدەر لە نموونەی(١٨)، (لە هەمانکاتدا مەودایەک پێکدەهێنێت) لە نموونەی(١٨)دا لەو مۆدێلەدا و (گوتەبێژی یەکێتیی) وەچەمەودایە و هەرکام لە مەودا و وەچەمەوداکەش لەناو سنووری یەک مۆدێلی درکپێکردندان، کە مەودای (یەکێتیی نیشتیمانی)یە و

نەخشەکێشـــانەکەش لەنێــوان مەودا و وەچەمەودای یەک مۆدێلـــدا ڕوویـــداوە. شـــیکردنەوەی زیـــاتری ئەم بیـــرە لە هێڵکـــاریی (٥)دا دەخرێتەڕوو.

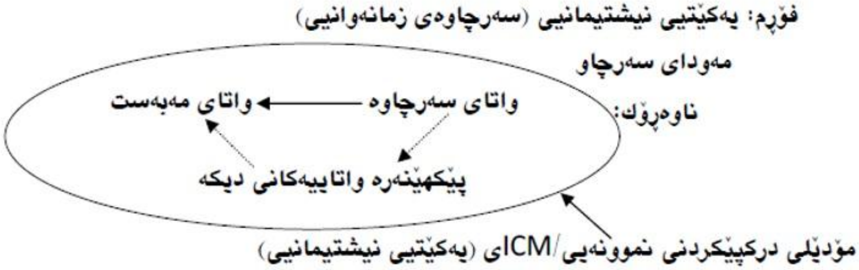

هێڵکاریی (٥) مۆدێلی درکپێکردن

بەم شێوەیە مەودای مۆدێلی درکپێکردنی (یەکێتیی نیشـتیمانی) وەک مەودایەکـی گشـتی ڕۆڵـی گێڕاوە، کە نەخشەکێشـانەکەی تیـادا ڕوویـداوە، چونکە "مەودا دەشێت بناسرێنرێت بەوەی، هەر ڕێکخستنێکی کۆزانیـارییە، کە چوارچێوەیەک بۆ بەچەمککردنی یەکە سیمانتیکییەکان دیاریدەکات"(Taylor, 2002:190)، کە تەواوی چوارچێوە/مـۆدێلە درکپێکـردنەکە لە کـاتی پێکهێنـانی پێکهـاتە مێتـۆنیمی یـان مێتافۆڕییەکانـدا ئەو مەودایە دەڕەخسێنێت بۆ پێکهێنەرە ناوەکییەکانی، کە نەخشەکێشانەکە لەنێوان کام لە ناوەڕۆکەکانـدا بکێشـرێت. "مەودا چەمکییەکـان لایەنە زۆر گشـتییەکانن بـۆ بەچەمککـردن"(Radden and Dirven, 2007:11). (یەکێتیـی نیشـــتیمانی) لە نمـــوونەی (١٨)دا مەودا چەمکیـــیەکە پێکـــدەهێنێت، کە ڕووبەرێکی فراوان لە کۆزانیـاریی لەخۆدەگرێت، بەڵام لە نموونەی (١٨)دا لە ڕوانـــگەی یەکێـــک لە لایەنە پێکهێنەرەکـــانییەوە(گوتەبێژی یەکێتـــی) بەچەمککـراوە. کەواتە مەودا ڕووبەرێـک لە گوزارشـت لەخۆدەگرێـت، کە دەربـــڕاوی قســـەکەر لە هەرکاتێکـــدا بێـــت بەچەمککردنـــی یەکێـــک لە

پێکهێنەرەکــانی نــاواخنی مەوداکەیە. لەم ڕوانــگەیەوەیە، کە سیســتەمی ڕێزمـانیی زمـان وەک دیـاردەیەکی چەمکیـی لێیـدەڕوانرێت، کە دەشـێت لە هەر بارێکدا سروشتی بەچەمککردنەکە مێتۆنیمییانە بێت، وەک لە ڕێزمـانی مێتۆنیمییانەدا ڕووندەبێتەوە.

بەسـەرنجدان لە نموونەکـانی (١٧)، دەردەکەوێت، کە چـۆن ئامـانجی بابەتە هێنراوەکانی نـاو ڕستەکان، کە بەهـۆی ناوەکانەوە (فلیم، مریشـک، کتێب) نیشـاندراون، دەگونجێن و ڕێکدەکەون لەگەڵ کردەکان. بۆ نمـوونە ئامانج لە (فلیم) بۆ (بینین)ە، ئامانج لە (مریشک) بۆ (خواردن)ە و هەروەهـا ئامـانج لە (کتێـب)یش بـۆ (خوێندنەوە/نووسـین... هتـد)ە. بەواتـایەکی تـر، دەتوانرێت ئەمجۆرە بونیادە ڕێزمانییانە بە ڕێزمانی مێتۆنیمییانەی نـاوی لەبـری کـرداری نـاوببرێن، چـونکە دیـارترین خاسـیەتێک لە دیـاردەی مێتۆنیمیدا زاراوەی (وەستان بۆ/هـاتن لەبری"Stand for")یە. ئەمەش بەو واتـایەی، کە یەکەیەک لەبـری یەکەیەکـی دیـکە بوەسـتێت. لەم جـۆرەی مێتۆنیمیشــدا (نــاویی-کــرداری) (نــاو لەبــری کــردە وەســتاوە)، ئەوە دەردەکەوێت، کە لە نموونەی (١٥)دا (جگەرە) وەستاوە لەبری (کێشـان) و درکپێکردنی ئاخێوەران بە چالاکبوونی (کێشان)ە لەگەڵ (جگەرە)دا و هاتن و چالاکبوونی ئەم زانیارییەیە لەپێش هەموو ئەو زانیارییانەی دیکەوە، کە شـیانی هاتنیـان لەگەڵ (جـگەرە)دا هەیە. لە نمـوونەی (١٧-ا)یشـدا هەمـان جووتبوون و هاتنیش لەنێوان (فلیم) و (بینین)دا دەردەکەوێت.

بەم فراوانییە ڕوانین لە مێتۆنیمی و ڕۆڵی لە بونیادە ڕێزمانییەکاندا، بەجۆرێک، کە لە دەربڕاوەکانی زمـانی کوردیدا ڕستەیەکی وەک (؟ئاراس کێشــانی جـگەرەکەی تەواوکـرد) نابیسـترێت، بەڵکـو ئـاخێوەران تەنیـا بە گوتنی (ئاراس جگەرەکەی تەواوکرد)، مێتۆنیمییـانە مەبەستەکەی خۆیـان دەگەیەنن. ئەم هۆکارانە وایانکرد، کە زانا (لانگەکەر) هەمـوو ڕێزمـان وەک دیـاردەیەکی درکپێکـراوی مێتۆنیمییـانە بخـاتەڕوو. "ڕێزمـان بەشـێوەیەکی بنەڕەتی مێتۆنیمییانەیە"(,Panther , Thornburg and Barcelona

2009:46) . بەوپێــیەی، کە دەشــێت لە ڕوانــگە ســـیمانتیکییەکەی هەر بونیادێکی ڕێزمانی، واتاگەلێکی ئاماژەپێکراوی نەهاتوو بوونیان هەبێت، کە لە شـــــیکردنەوە بـــــاوە زمانەوانییەکانـــــدا بە (گریمـــــانە پێشینەکان/پێشگریمانەکان "Presupposition") ئاماژەیان پێدەدرێت. بەو واتـایەی، وەکچـۆن لە نموونەکـانی (١٧)دا کردەکـانی (بینـین، خـواردن، خوێندنەوە) نەهاتوون، لە کاتێکدا هەر ئەم کردانەش مەبەستی قسەکەر و گوێگرەکانە لە دەبڕاوەکاندا. بەهەمان شێوە نموونەکانی (١٩)یش ئاماژە بە خاسیەتە میتۆنیمییانەکەی ڕێزمان دەدن لەناو ڕێزمانی درکپێکردندا:

(١٩) ا- باوکم ئەم سەیارەیەی هەڵبـژارد.   بـۆ (کـڕین، لێخـۆڕین، تاقیکردنەوە...).

ب- سەیوان کراسەکەی لەبیرکرد.   بۆ (لەبەرکردن، کڕین، هێنان....).

ئەم کردارانە هـیچ چالاکییەک لەلایەن خۆیانەوە ناگەیەنن و خۆیـان گوزارشت لەهیچ چالاکییەک ناکەن، بەڵکو هەڵویستی قسەکەر یان ڕێگای هەڵســوکەوتن بــۆ چــالاکییەکی دیــاریکراو' . بەواتــایەکی تــر، کــردارە هاتووەکانی ناو ڕستەکان ئەو مەبەستە ناگەیەنن، کە قسەکەر لەپێناویدا ڕســتەکەی بونیادنــاوە، بەڵکــو بەهــۆی بونیادنــانێکی ڕێزمانییــانەی میتۆنیمییانەوە، کرداری ناو ڕستەکان سست/ناچالاکن و ئاماژە بە چەند کردارێکـی دیکە دەدەن، کە لەنـاو قـاڵبی ڕسـتەکاندا نـین، بەڵکـو بەهـۆی بونیادنانی واتای هەمانکاتییەوە لە ڕێزمانی درکپێکردن (بەدیاریکراویش ڕێزمـانی میتۆنیمییـانە)دا، ئـاخێوەران مەبەستەکانی خۆیان دەگەیەنن. بۆ نمـوونە لە (١٩-ا)دا، ئەو کـردەیەی، کە مەبەسـتی سـەرەکییە و ڕسـتەکەی لەپێنـاودا بونیـادنراوە، ئاماژەی پێنەدراوە. بەڵام لە ڕوانگەی درکپێکردنـی ئـاخێوەران بە گـرتنەوەی کردەکـانی (کـڕین، لێخـۆڕین، تـاقیکردنەوە...)وە، مەودای مەبەست لە ستراتیژێکی میتۆنیمییانەوە درکپێدەکرێت. بەهەمـان

شـێوە لە (١٩-ب)دا، (لەبیرکـردن) مێتۆنیمییـانە ئامـاژە بەو کـردانەی دیکە دەدات، کە شـیانی هاتنیـان لەگەڵ (کـراس)ی (١٩-ب)دا هەیە، لە نمـوونەی (لەبەرکـردن، کـڕین، هێنـان، ...)ی (کراســەکە). لە کاتێکـدا و لە بونیـادی نمــوونەی (١٩-ب)دا، کە وەک مەودای ســەرچاوە هێنــراوەتەوە، ئامــاژە بەهیچکـام لەم کـردانە نەکـراوە، کە مەبەسـتیش لە مەودای سـەرچاوەی (١٩-ب) بــۆ ئامـــاژەدانە بە مەودای مەبەســـت، بەڵام مەبەســـتەکە لە ڕوانگەیەکی مێتۆنیمییانەوە دەگەیەنرێت.

جۆری دووەمـی ڕێزمـانی مێتۆنیمییـانە، کە بە (ئاوەڵنـاویی-کـرداری) ناودەنرێــت، بــۆ ئامــاژەدانە بەو پێکهــاتە سینتاکســییانەی، کە ئاوەڵنــاو بونیادەکەیـــانی پێکهێنـــاوە و وەک مەودای ســـەرچاوە و مێتۆنیمییـــانە ڕۆڵدەگێڕن بۆ ئاماژەدان بەمەودای مەبەستی نەهاتوو، کە کردەیەکە. با لە نموونەکانی (٢٠) بڕوانین:

(٢٠) ا- یاریزانێکی خێرا...

ب- زمانێکی قورس....

پ- کێشەیەکی ئاسانە.

ت- چێشتێکی خۆشبوو.

نموونەکانی (٢٠) مێتۆنیمییانە ئاماژە بە کردەیەک دەدەن، کە تەواوی پێکهاتەکان لەبری کردەکە لە قاڵبی ڕستەکاندا هـاتوون، ئەو یەکانەشـی، کە ئەم ڕۆڵە دەگێـڕن (ئاوەڵنـاو)ن و وەک مەودای سـەرچاوە و بـۆ ئامـاژەدان بە مەودای مەبەسـت (کـردە)یەک هێنـراونەتەوە، هەربـۆیە بە (ئاوەڵنـاویی-کرداری) خراونەتەڕوو.

بــۆ نمــوونە (خێــرا) لە (٢٠- ا)دا وەک بەشــەئاخاوتنی (ئاوەڵنــاو) و مەودای سەرچاوە، ئاماژە بەکردەی (ڕاکردن) دەدات. چونکە (یـاریزانێکی

خێرا له ڕاکردندا) مەبەستە. ئەم لەبری هاتنەش لە ڕێزمانی مێتۆنیمییانەدا بەیەکەیەکی چەمکیی (خێرا) خراوەتەڕوو، کە ڕۆڵی گەیشتن بە یەکەیەکی چەمکیی تر (ڕاکردن) دەگێڕێت. واتە (خێرا) گەیشتنێکی ئاوەزییانە دابیندەکات بۆ (ڕاکردن).

هەروەها (قورس) لە نموونەی (٢٠- ب)دا، لە پێکهاتەیەکی ڕێزمانیدا بۆ ئاماژەدان بە کردەکانی (فێربوون، نووسین، خوێندنەوە، قسەکردن) هاتووە، کە چوارچێوەی سیمانتیکیی (قورس) لە نموونەی (٢٥- ب)دا چەند کردەیەک لەخۆدەگرێت. لەم ڕوانگەیەوە پێکهاتەیەکی ڕێزمانییانەی مێتۆنیمییانەی پێکهێناوە (سروشتێکی مێتۆنیمییانەی بە پێکهاتە ڕێزمانییەکەی دەربڕاوەکە داوە). چونکە هەم ئەرکە ڕێزمانییەکەی لەبری کردەکان بینیوە، هەم لەڕووی سیمانتیکیشەوە ئاخێوەران درک بە گرتنەوەی هەرکام لە کردەکانی: (فێربوون، نووسین، خوێندنەوە... هتد) بەهۆی (قورس)ەوە دەکەن، چونکە (زمانێکی قورس)، ڕاستەوخۆ ئاماژە بە (ئەو زمانە لە فێربوون/خوێندنەوە/نووسین...هتدا قورسە) دەدات. بەهەمان شێوە (ئاسان) لە نموونەی (٢٠- پ)دا، بۆ ئاماژەدانە بە کردەی (چارەسەرکردن). بەو واتایەی، کە (کێشەکە بۆ چارەسەرکردن ئاسانە)، کە (ئاسان) بە پڕۆژەکراوە لە بونیادنانەکەدا و لەبری کردەکەش بەکارهێنراوە. لە نموونەی (٢٠- ت)شدا ئاوەڵناوی (خۆش) لەبری کردەکانی (تامکردن، بۆنکردن، چێشتن، بەرکەوتن) بۆ (خواردن) هاتووە، چونکە خودی سەرچاوەی (خۆشی)، بەهۆی هەستەکانەوەیە. بەم شێوەیە (خۆش) لە نموونەی (٢٠- ت)دا لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەدا بەکاربراوە.

لە شیکردنەوەی تەواوی نموونەکانەوە ئەوە دەردەکەوێت، کە ڕێزمانی مێتۆنیمییانە لایەنێکی دیکەی بەکارهێنان و هەڵهێنجان و بەچەمککردنە جیاوازەکانی ڕێزمانە لای ئاخێوەران. لەدوایشدا هەوڵدانە بۆ دیاریکردن و خستنەڕووی ڕۆڵ و پێگەی مێتۆنیمی (بەسەرجەم خاسیەتە

درکپێکـراوە ئاوەزییەکـانییەوە) لە بونیادنـانە ڕێزمانییەکانـدا و بە شـوێن وەڵامی ئەم پرسیارانەدا دەگەڕێت

-چـۆن بونیادنـانە ڕێزمانییەکـان لەلایەن مێتـۆنیمییەوە هاندەدرێن/پاڵپشتی دەکرێن؟

-مێتـۆنیمی چـۆن دەسـەلاتی خـۆی بەسـەر بونیادنـانە ڕێزمانییەکان و جۆر و چەشنی بونیادنانەکاندا دەسەپێنێت؟

-هاتن و نەهاتنی سروشتە مێتۆنیمییەکە لە قاڵبە ڕێزمانییەکاندا تا چ ڕادەیەکە؟ ...

کە بەهـۆی گەڕان بە شـوێن وەڵامـی ئەم پرسـیارانە و شیکردنەوەیان، ڕێزمانێک دەخرێتەڕوو، کە بە ڕێزمـانی مێتۆنیمییانە دەناسرێت. بەو واتـایەی، کە هـاتن و ئامـادەبوونی مێتۆنیمی لە تەنیا تاک وشە و گەڕانەوە بۆ سەرچاوەیەک لە سروشتێکی مێتۆنیمییانەدا نـاگرێتەوە، بەڵکـو سروشـتی پێکهـاتە ڕێزمانییەکـان لە یەکێـک لە تواناکانی ئاخێوەرانەوە دێت (مێتـۆنیمیی). ئەوە دەردەکەوێت، کە لە ڕوانـگە ڕێزمانییەکەشـەوە، مێتـۆنیمی ئامـادەییەکی بەرچـاوی هەیە (وەک لەپێشـتردا و بەهـۆی نموونەکـانەوە خـرایەڕوو)، کە تیایـدا زۆرێـک لە بونیادنـانە ڕێزمانییەکـان خـاڵی نـین لە خاسـیەت و تایبەتێتییە مێتۆنیمییەکان. بۆ نموونە، دەشـێت بونیادنـانێکی ڕێزمـانی لە ڕوانـگە و سروشـتی مێتـۆنیمی ئەنجـامییەوە بونیادنرابێـت. بەو واتایەی، کە مێتۆنیمی (لەجۆری ئەنجامی) ڕۆڵی هەبووە لە سروشت و داڕشـتنە ڕێزمـانییەکەدا بەوەی، کە لە تەواوی مـۆدێلێکی درکپێکـراودا (چوارچێوەیەکـدا)، تەنیـا ئەنجـامی کـردەکە

هەڵدەبژێردرێت و قاڵبی ڕێزمانیی ڕستەکەی لەسەر بونیاد دەنرێت. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر با لە نموونەی (٢١) بڕوانین:

(٢١)- دەمەوێت بزانم چۆن گەیشتن؟

مۆدێلی درکپێکردنی نموونەیی (٢١)، مەودایەکی فراوان لە کۆزانیاریی لەخۆدەگرێت، بەڵام بە ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە ڕستەکە بونیادنراوە و لە تەواوی مۆدێلەکەدا، تەنیا ئەنجام و خاڵی کۆتایی بەپڕۆژەکراوە و دەربڕراوە. چونکە لە نموونەی (٢١)دا تەواوی بونیادنانەکە بەکارهێنراوە بۆ خستنەڕووی ئەو میتۆد و ڕێگایەی، کە چۆن شتێک کراوە/ڕوویداوە، بەبێ ئامادەبوونی خودی ڕێگا و هەنگاوەکانی ڕوودانەکە. "ئەو بونیادنانانە مێتۆنیمییانە بەکاربراون، چونکە تێیدا کردەکە گەیەنراوە، تەنها بەهۆی ئاماژەکردن بە ئەنجامی کردەکە" (Mendoza and Hernandz, 2001:330). لە نموونەی (٢١)وە ڕۆڵی مێتۆنیمیی ئەنجامی ڕووندەبێتەوە لە نەخشاندنی سروشتی قاڵبە ڕێزمانییەکەیدا، بەوەی لە تەواوی مەودای درکپێکردنی کردەی (گەیشتن)دا تەنیا ئەنجامەکە هێنراوەتەوە وەک مەودای سەرچاوە بۆ ئاماژەدان بە هۆکار و شێوازەکانی (گەیشتن) لە نموونەی (٢١)دا وەک مەودای مەبەست. لە کاتی وەڵامدانەوەی گوێگریش بۆ ئەو پرسیارەی، کە لە نموونەی (٢١)دا خراوەتەوەڕوو، مەبەستەکە بەتەواوی ڕووندەبێتەوە و بونیادنانە ڕێزمانییەکەی گوێگر یان وەڵامدەرەوەش بەهەمان شێوە لە ڕوانگەی مێتۆنیمیی ئەنجامییەوە دەبێت، بۆ نموونە دەشێت وەڵامی نموونەیی (٢١) بەم شێوەیەبێت:

(٢٢)- بە تەکسی هاتین.

که بەهەمان شێوە لە پرۆسەی (هاتن)ەکەدا، کە چەندین پێشگریمانە بۆخۆی دەسەپێنێت وەک (سواربوونی تەکسی، بەڕێکەوتن، دابەزین، گەیشتنە خاڵی کۆتایی...)، تەنها ئەنجامی کردە/پرۆسەکە گەیەنراوە و بونیادی ڕێزمانیی ڕستەکە مێتۆنیمییانە پێکهێنراوە. کەواتە تەنیا ئەنجام و کردەی کۆتایی لە مۆدێلێکی درکپێکراودا هەڵبژێردراوە لەبری چەندان لایەن و کردە و هۆکاری دیکە و مێتۆنیمییانە بونیادنانە ڕێزمانییەکەی پێکهێناوە(بۆ ڕوونکردنەوە و زانیاریی زیاتر سەبارەت بە بونیادە ڕێزمانییە مێتۆنیمییەکانی لە جۆری ئەنجامی، بڕوانە: Ibáñez, & Campo, 2002:102-10.). بەم شێوەیە تەواوی واتای نموونەی (٢١) و بونیادنانە ڕێزمانییەکەی مێتۆنیمییانەیە. واتە تەواوی ڕستەکە مێتۆنیمییانە پرسیارکردنە لەبارەی هۆکار و شێواز و ڕێگاکانی کردەی (گەیشتنەکە)، نەک لەناو دەربڕاوێکدا تاکە وشەیەک بۆ نموونە (ناتۆ) مێتۆنیمییانە بەرانبەر (دامەزراوەیەک) هێنرابێتەوە. بەڵکو (گەیشتن) بەتەنیا هیچ ئاماژەیەکی مێتۆنیمییانە لەخۆیدا کۆناکاتەوە، بەڵام لە کاتی هاتنی لە چوارچێوەی دەربڕاوێکی ڕێزمانیی مێتۆنیمییانەدا، تەواوی بونیادە ڕێزمانییەکە مێتۆنیمییانە ئاماژەکانی دەگەیەنێت.

زانستی زمانی درکپێکردن هەرکام لە (ڕێزمان) و (فەرهەنگ) وەک دوو پێکهاتەی جیا لەیەک سەیرناکات، بەڵکو لە پرۆسەیەکی بەردەوام و پێکەوەییدان. زاراوەی (Lexicogrammar) لەبری دابەشکارییە شێوازبەندییەکەی هەرکام لە (ڕێزمان) و (فەرهەنگ) دەبێتە سەنتەری شرۆڤە و لێکدانەوەکانی پێکهاتە زمانییەکان. لەم ڕوانگەیەوە یەکە فەرهەنگییەکان لە کاتی هاتنیان لە پێکهاتە ڕێزمانییەکاندا و بەهۆی بوونی چوارچێوەیەکی سیمانتیکیی فراوان لە کۆزانیاریی و ئاویتەبوون و کارلێککردنیان لەگەڵ چوارچێوەی سیمانتیکیی یەکەکانی دیکەی هەمان پێکهاتە ڕێزمانییەکە، خاسیەتێکی مێتۆنیمییانە بە دەربڕاوەکە دەبەخشن، کە لەهەر بەکارهێنانێکی ڕێزمانییانەی یەکەیەکی فەرهەنگیدا، واتایەکی

هەمانکاتی بەهۆی ئاویتەبوونی لەگەڵ یەکە فەرهەنگییە هاتووەکانی دیکەی هەمان پێکهاتە ڕێزمانییەکە، بە یەکەکە دەبەخشن. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر با سەرنج لە وشەی پرسی (چی) بدەین لە نموونەکانی (٢٣)دا:

(٢٣) ا- ئەو پیاوە چییە؟

ب- ئەو بینایە چییە؟

پ- ئەو دەنگەدەنگە چییە؟

ت- چی ئەو دەنگەدەنگەی دروستکرد؟

لەیەکنەپچڕاویی فەرهەنگ و ڕێزمان و هاتنی (چی) لە پێکهاتەی ڕێزمانیی نموونەکانی (٢٣)دا بە مەودا فراوانەکەی و چوارچێوە سیمانتیکییەکەی (چی)ەوە، ڕووبەرێکی فراوان بۆ گوزارشت دەڕەخسێنێت، تا ڕادەی بەکاربردنی (چی) لە ستراتیژێکی مێتۆنیمییانەوە لە بونیادنانی قاڵبی ڕێزمانیی ڕستەکاندا. بۆ نموونە لە(٢٣- ا)دا (چی) ئەو ڕێگایەیە، کە مێتۆنیمییانە پرسیاری دەربارەی ئیشی (پیاوەکە) لێدەکەین. بۆ نموونە (مامۆستا)، یان پێگەکەی (سەرۆک، بەڕێوەبەر)ە، بەم شێوەیە:

-ئەو پیاوە چییە؟ مامۆستایە.

-ئەو پیاوە چییە؟ بەڕێوەبەرە.

بەم شێوازە (چی) لە نموونەی (٢٣-ا)دا، بۆ پرسیارکردنە لە کۆمەڵێک لایەنی دیکە، کە پەیوەندییان بە (پیاوەکە)وە هەیە. لەلایەکی دیکەوە لە (٢٣- ب)شدا (چی) بۆ پرسیارکردنە لە ناسنامەی (بیناکە)،

بۆ نموونە (کۆشکی پاشا) یان (هۆتێل)ە. ئەم بەکارهێنانانەی (چی) لە پێکهاتەی ڕێزمانیی (٢٣- ا، ب)دا بە مێتۆنیمیی (گشت بۆ تایبەتێتیی) ناودەبرێت، بەوەی گشت (پیاو، بینا) مێتۆنیمییانە بەکارهێنراون بۆ گەیاندنی یەکێک لە تایبەتێتییەکانی خۆیان، کە دەتوانرێت سروشتی ئەم قاڵبە ڕێزمانییە ناوبنرێت (ڕێزمانی مێتۆنیمییانەی هەندەکی). چونکە (گشت) وەک مەودای سەرچاوە هێنراوەتەوە لەبری (بەشێک) لەخۆی. ئەم بەکارهێنانانەش بەهۆی هاتنی وشەی پرسی (چی)یەوەیە لە پێکهاتەی ڕستەکاندا و ئاوێتەبوونی لەگەڵ ئەو کەرەستەیەی، کە وەک مەودای مەبەست بۆ وشەی پرسی (چی) دەگەڕێتەوە. لە نموونەی (٢٣- پ)دا، درکپێکردنێکی جیاواز بە واتای مێتۆنیمییانەی (چی) بەدیدەکرێت، کە مەبەست لە (چی) تێیدا، بۆ پرسیارکردنە دەربارەی هۆکاری ئەنجامەکە، کە (دەنگەدەنگە). بەو واتایەی، کە (چی) لە (٢٣- پ)دا وەک مێتۆنیمیی ئەنجامی بونیادی ڕێزمانیی ڕستەکەی پێکهێناوە، کە بەهۆی پرسیارکردن لە ڕووداوێک، مەبەستمان هۆکارەکانی ڕوودانی ڕووداوەکە بێت. کەواتە مەبەست لە نموونەی (٢٣- پ) بۆ دەستکەوتنی وەڵامی (چەند کەسێکن، بەدەنگی بەرز قسەدەکەن) نییە، بەڵکو هۆکارەکانی لێکەوتنەوەی ئەو ئەنجامە (دەنگەدەنگ) مەبەستە و تەواوی ڕستەکە مێتۆنیمییانە ئاماژە بەم لایەنە نەهاتووەی ناو ڕستەکە دەکات و بەشداربووانی گفتوگۆش بەهۆی توانستی درکپێکردن و توانای بونیادنانە مێتۆنیمی و هەڵهێنجانە جیاوازەکانەوە، هەرکامیان درک بە لایەنی مەبەست لە پێکهاتەی ڕستەکەدا دەکەن. لە کاتێکدا ئەگەر بەشێوەی (٢٣- ت) پرسیاریبکرایە، ئەوا بە بەکارهێنانێکی نامێتۆنیمییانەی (چی) دادەنرا. چونکە ڕاستەوخۆ پرسیار لەهۆکارەکانە، نەک وەک (٢٣-پ) پرسیار

لە ئەنجامبێت، لەکاتێکدا مێتۆنیمییانە مەبەست لەهۆکارەکانبێت. بەم شێوە بارە ڕێزمانییەکانی یەکەیەکی فەرهەنگی وەک (چی) بەهۆی وەلامەکـــان و بەکارهێنـــانە مێتـــۆنیمی و نامێتۆنیمییەکانیشـــی، ئاماژەیەکی ڕوون بەپێکەوەیی و نەپچڕاویی پێکهاتەکانی (فەرهەنگ و ڕێزمـــان) دەدات، کە دەشـــێت لە بەکارهێنـــانێکی (چـــی)دا مێتۆنیمییانەبێـــــت، وەک لە نموونەکـــــانی (٢٣- ا و ب و پ)دا و لەبەکارهێنانێکی دیکەدا نامێتۆنیمییانەبێت، وەک (٢٣- ت)، کە ڕۆڵی هەرکـام لە فەرهەنـگ و ڕێزمـان لە قـاڵبە ڕێزمـانی و مەبەسـتە واتاییەکەیدا هاوتان. لە ڕوانگەی وەلامدانەوەکانیشە وەک پاسادانێک، زیـاتر مەبەسـتە مێتۆنیمییـانەکەی (چـی) لە نموونەکـانی (٢٣)دا دەردەکەوێت.

ئەنجامەکان:

١- ڕێزمانی مێتۆنیمییانە سەرنجەکانی زیاتر لەسەر واتا و یەکەی مەبەستی دەربڕاوە زمانییەکانە، کە هەر ئەم سروشتە لایەنێکی شاراوە لە پێکهاتەی ڕێزمانیی ڕستەکاندا دەخاتەڕوو

٢- پڕۆسە مۆرفۆلۆژییەکان لە ڕەهەندە واتاییەکەوە بە ستراتیژێکی مێتۆنیمییـانەوە واتاکانیـان دەگەیەنـن، ئەمەش سـەلمێنەری بەشـداریی مێتۆنیمییە لە پڕۆسە مۆرفۆلۆژییەکانی زماندا.

٣- سـەرەڕای تێکـردە زمـانی و ڕێزمانییەکـانی ڕسـتەکان، بونیـادی ڕێزمانیی ڕستەکان مێتۆنیمییانە ئاماژە بەچەند واتایەکی دیکە دەدەن، کە لە نـاوەڕۆکی ڕسـتەکاندا نەهـاتوون و ئەمەش لەسـەر ئاسـتی سـینتاکس ڕێزمانی مێتۆنیمیی لێدەکەوێتەوە.

٤- ئامــادەیی میتــۆنیمیی وەک توانــایەکی درکپێکــراوی زمانییــانەی ئاخێوەران لە مۆرفۆلـۆژیی و سینتاکسـی ڕێزماندا وایکـردووە، کە تیـۆری "ڕێزمـــان سیســـتەمی بەچەمککـــردنە" لە زانســـتی زمـــانی درکپێکردنـــدا بسەلمێنرێت.

لیستی سەرچاوەکان:

١- بەزمانی کوردی:

ا- کتێب/

- ئەوڕەحمـانی حـاجی مـارف(١٩٧٧)، وشـە ڕۆنـان لە زمـانی کوردیـدا، چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عێراق، بەغداد.
- ئەوڕەحمـــانی حـــاجی مـــارف (١٩٧٩)ڕێزمـــانی کـــوردی، بەرگـــی یەکەم(مۆرفۆلـۆژی)، بەشـی یەکەم(نـاو)، چاپخـانەی کـۆڕی زانیـاریی عێراق، بەغداد.
- ســـازان زاهیـــر ســـەعید (٢٠١٣)، پێـــزی مـــۆرفیمە داڕیژەکـــانی بچووککردنەوە و ناسکی لە سازکردنی وشەی نوێدا، هەولێر.
- محەمەدی مەحویی(٢٠١٠)، مۆرفۆلۆژیی و بەیەکداچوونی پێکهاتەکان (مۆرفۆلۆژیی کوردیی)، بەرگی یەکهەم، سلێمانیی.

ب- گۆڤار/

- کـــاروان عـــومەر قـــادر (٢٠١٢)، سیســـتەمی درکپێکـــردن وەک بنەمایەکی ڕێزمانی کوردی، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، بەشی(B) ، ژمـارە (34).

٢- بەزمانی ئینگلیزیی:

ا- کتێب/

- Campo, J. L. O., Ferrando, I. N. and Fortuño, B.B. (2005), Cognitive and Discourse Approaches to Metaphor and Metonymy, Jaume University, Spain.

- Dirven, R. and Porings, R. (2003), Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast, Germany.

- Evans, V. and Pourcel, S. (2009), New Directions in Cognitive Linguistics, Amsterdam.

- Fauconnier, G. and Turner, M. (2002), The Way We Think, Conceptual Blending and The Mind's Hidden Complexities, U.S.A.

- Geeraerts, D. (2006), Cognitive Linguistics, Basic Reading, Berlin.

- Ibáñez, F. J. R. M. & Campo, J. L. O. (2002), Metonymy, Grammar and Communication, Spain.

- Langacker R. (2000), Grammar and Conceptualization, Mouton de Gruyter, Berlin. New York.

- Langacker R. (2008), Cognitive Grammar, A basic Introduction, Oxford University Press, US.

- Langacker R. (2009), Investigation in Cognitive Grammar, Mouton De Gruyter, Berlin, New York.

- Panther, K., Thornburg, L. and Barcelona, A. (2009), Metonymy and Metaphor in Grammar, Amsterdam.

- Radden, G. and Dirven, R. (2007), Cognitive English Grammar, Amsterdam.

- Taylor, J. R. (2002), Cognitive Grammar, Oxford University Press, New York.

- Taylor, J. R. and Maclaury, R. E. (1995), Trends in Linguistics, Studies and Monographs 82, Language and The Construal of The World, Berlin.

- Wanner, L. (1996), Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. Philadelphia.

/ب/ نامەی زانكۆیی

- Fatah, A. H. (2012), A Cognitive Grammar Analyses of Suffixes in English, University of Sulaimani.

/پ/ گۆڤار

- Fauconnier, G. and Turner, M. (1998), Conceptual Integration Network, Congnitive Science, Vol 22, Issue 2, Page (133-187).

- Janda, L. A. (2011), Metonymy in Word-Formation, Cognitive Linguistics, Vol 22, Issu 2, Page (359-392).

- Mendoza, F. J. R. and Hernandz, L. P. (2001), Metonymy and The Grammar: Motivation, Constraints and Interaction, Language & Communication, Vol 21, Issue 4, Page (321-357), Amsterdam.

- Nesset, T. (2010), The Art of Being Negative: Metonymical Morphological Constructions in Contrast, Oslo Studies in Language, Vol 2, No 2, Page (261-279).

ملخص:

مدرسه علم اللغه الادراكيه كمدرسه لغويه جديده، طرحت مجموعه من الاحتمالات و النظريات الخاصه باللغه، من منظور "علم الدلاله الادراكيه/السيمانطيقيه الادراكيه و قواعد الادراكيه" ، وذلك كاستجابه للمدارس اللغويه السابقه. كل ملاحظه فى علم اللغه الادراكيه، عباره عن جانب دلالى الغوى، يعرظه بالتحليل العقلى من هذا المنطلق هذه البحث المعنون بالـ(ادراك ميتونيمى فى قواعد اللغه الكورديه) يحاول جاهدأ شرح الكنايه، من حيث طبيعه المشاركه و العمل وحظورها فى العمليه القواعديه. لان ايصال المعنى النهائى بموجب بعچ من العمليات القواعديه هى عمليه كنائيه. وانقسم هذا البحث على مبحثين ، بغيه عرض استراتيجيه العمل الكنائى للعمليات القواعديه:

المبحث الاول/ مخصص للكنايه من منظور التصاريف اللغويه. و عرظنا فيه نسبه و مستوى حضور بنيه التصاريف اللغويه.

وفى المبحث الثانى/ تناولنا الصياغه الكنائيه للجمله، وبيننا فيه كيفيه حضور الطبيعه الكنائيه، فعملنا على بنيه الجمله فى اللغه، على أساس كيفيه إيصال المعنى فى الجمل والبنيه بشكل كنائى، بقدر ما يندرج تحت مفهوم الكنائيه المفاهيميه. و فى الخاتمه، عرظ بأهم النتائج التى توصلنا إليها.

Abstract

The cognitive linguistics as a new study in linguistics demonstrates some specified assumptions and theories related to language in accordance with cognitive semantic and cognitive grammar as a reaction and a completion to the other linguistic aspects within the school. According to the view mention above, this research intitled (Metonymic Dimension in Kurdish grammar), attempts to provide for metonymy in accordance with the nature of play role in grammatical processes within language. The nature of working and reporting their last parts of some grammatical processes are metonymical. For the sake of showing the strategic and metonymical working of grammatical processes this research has been divided into two different parts as follow:

Part one is dedicated for metonymy in a morphological linguistic processes. In this part the ability of metonymy and the extent of contribution of metonymy in morphological construction have been demonstrated.

Part two is metonymical structure of the sentence in which focuses on working on quality of the natural contribution of metonymy in constricting sentences.

The last but not least part of this paper is its conclusion which consists of the crucial results that the paper has bared of.